

7. Egy hipotézis a hitelpénzrendszer inflációs természetéről

"... igaz marad az a tény, hogy a bankszámlapénz ingatagságot visz a pénzrendszerbe."

Erdős Péter: Adalékok... 66. oldal

Már-már közhelynek tekinthető az a megállapítás, amely szerint a hitelpénzrendszer természete szerint hajlamos az inflálódásra. A papirosanyagú pénzrendszer folytonos árszinvonal emelkedését a belső értékkel bíró pénzrendszernek az arany viszonylagos szűkösségéből és saját értékéből eredeztethető vélt stabilitásával szokás szembe állítani. A belsőérték nélküli pénzrendszer viszont éppen ellenkezőleg, a korlátlan és majdnem költségmentes szaporíthatóság születési rendellenességében szenved. S bár normális esetben mind a hitelkinálat, mind pedig a hitelkereslet oldalán működnek olyan mechanizmusok, amelyek korlátot szabnak a pénz mértéktelen szaporításának,^{122/} ennek ellenére is igaz, hogy a monetáris rendszer különféle társadalmi-gazdasági nyomás hatására nem képes ellenállni a túlzott pénzsaporításnak. /S e túlzott pénzsaporítást legalábbis nem akadályozza az a tény, hogy különösen a számítógépek világában a pénz fizikai előállítása nem tartozik a drága "termelési folyamatok" közé./ A túlzott mértékű pénzteremtés pedig mindenképpen feltétele az árszinvonal emelkedésének.

Most azonban figyelmünket nem erre a kérdésre irányítjuk. A hitelpénzrendszernek egy olyan belső sajátosságára kívánjuk fel-

hívni a figyelmet, amely megítélésünk szerint bizonyos körülmények között akaratlanul is inflációt gerjeszt. Az egyszerűbb okfejtés érdekében a hitelpénzrendszernek ezt a jellegzetességét egy teljesen zárt gazdaság példáján keresztül próbáljuk megvilágítani. A belsőérték nélküli vagy papirosanyagú pénz legalábbis a modern árutermelő gazdaságokban hitelpénz alakját ölti magára. Hitelpénzrendszerben a pénz definíció szerint hitelnyújtással keletkezik és hitelviasszafizetéssel szűnik meg. A hitelpénz hitelviszonyt, adós és hitelező viszonyát jeleníti meg. Tehát a /hitel/pénz minden egyes egységével szemben azonos nagyságú adósság található. Mivel a hitelpénz valamennyi egysége mögött hitelviszony húzódik meg, s mert a hitelt /a pénzkölcsönt/ nem ingyen, hanem kamat ellenében nyújtják, az adósok kamatfizetésre kényszerülnek, míg a hitelezők kamatra tarthatnak igényt.

Egy növekedésre orientált gazdaságban a kamat természetes forrását a makroprofit adja. A pozitív makroprofit utólag azt jelenti, hogy a bővített újratermelés során létrejött a kamatfizetés feltétele reál- és jövedelmi oldalról egyaránt. A megtermelt többlettermék és többletjövedelem zavartalan realizálásához újabb pénzteremtésre van szükség. Ez a pénzteremtés - ami nem más, mint újabb hitelnyújtás, pontosabban hiteltermelés - ahhoz is elengedhetetlen, hogy a nettó adósi pozícióban levő jövedelemtulajdonosok eleget tehessenek a korábbi tartozásaik után fennálló kamatfizetési kötelezettségeiknek. Az adósok által fizetett kamat a hitelezők többletbevétele. De ez a bevételi többlet nem okoz túlkeresletet, hiszen reáloldalról a többletjövedelem fedezete a gazdasági növekedés során létrejött. Egy állandóan - de persze nem azonos ütemben - növekvő gazdaságnak, stabil árszinvonal és változatlan pénzforgási sebesség mellett, állandóan növekvő pénzmennyiségre van szüksége. A pénztömeg emel-

kedését hitelpénzrendszerben a hitelállomány, vagyis abelső adósságállomány emelkedése kíséri. Az adósságállomány bővülése viszont a nettó adósi pozícióban levő jövedelemtulajdonosok /általában a gazdálkodó szektor/ kamatfizetési kötelezettségével jár együtt. A kamatfizetés forrását jövedelmi okokból éppen a forgalomba hozott pénztömeg növekmény, reáloldalról pedig az áruk és szolgáltatások bővülő kínálata adja. S mindez akkor illeszthető ellentmondásmentesen, az árszinvonal stabilitását nem veszélyeztető módon a jövedelemelosztás rendszerébe, ha a reálkamatláb belefér a makroprofitba, azaz nem lépi túl a reálnövekedés ütemét.^{123/} Ha a reálkamatláb nem haládja meg a gazdasági növekedés ütemét, akkor a hitelfelvevők összessége /de persze nem az egyes adósok mindegyike/ megfelelő monetáris expanzió mellett, képes eleget tenni kamatfizetési kötelezettségének. A hitelezők összessége pedig az általuk realizált kamatbevételt, jövedelmi többletet, ha kívánják a gazdasági növekedés eredményeként létrehozott többlettermék megvételére fordíthatják.

A gazdasági növekedés üteme azonban lehet nulla vagy éppen negatív is. Nulla növekedés /egyszerű újratermelés/ mellett nem képződik felhasználható többlettermék, vagyis nincs pozitív makroprofit. Makroprofit nélkül viszont nem teremődik meg a reálkamatfizetés természetes forrása sem reál, sem pedig jövedelmi oldalról. Ezért a stagnálás időszakában változatlan árszinvonal és pénzforgási sebesség mellett nem indokolt sem a pénztömeg, sem a belső adósság /hitel/ állomány növelése. De a nulla növekedésnek is van pénzigénye, s ez a pénztömeg ilyenkor is az önmagával azonos nagyságú belső adósság /hitel/állomány ellentéte. A makroszinten nem csökkenő, de nem is növekvő termelés pénzigényével szemben, mikroszinten a pénzteremtés /hitelnyújtás/ és pénzmegsemmisülés szakadatlan pénzforgásában az egyes adósságokat

rendre visszafizetik, s ezek ellensúlyozására új hiteleket nyújtanak. Mivel a hitel után az adós szabály szerint kamatot köteles fizetni, ezért a gazdasági folyamatok által igényelt és lekötött pénzzel szemben álló meghatározott adósság után is fennáll a kamatfizetési kötelezettség. De vajon miből és mekkora kamatot fizethet az adós a hitelezőnek anélkül, hogy megzavarná az árszint stabilitását?

Első közelítésben induljunk ki abból, hogy két jövedelemtulajdonosi csoport létezik, mégpedig a gazdasági szféra és a háztartások. A gazdasági szféra általában a nettó adósi, a háztartások pedig nettó hitelezői pozícióban vannak. A gazdálkodó szektor kamatmérlege ezért többnyire kiadási többlettel, a háztartásoké viszont bevételi többlettel zár. Egy dinamikus gazdaságban ez nagyon is természetes. A gazdasági szféra a jövő - kamatot meghaladó - profit reményében adósodik el. Ennek a nettó eladósodásnak /hitelfelvételnek/ a forrása reál- és jövedelmi oldalról a háztartások pénzbeli megtakarítása. A háztartások pénzbeli megtakarítása a monetáris rendszer közbeiktatásával, pénz- és hitelteremtéssel jut el a gazdálkodó szférához. A gazdasági szféra hitelfelvétele, vagy külső tőke szerzése a lakosság kieső keresletét pótolja. A gazdasági szféra a külső forrás bevonás után a kamatot a gazdasági növekedés eredményeként elért többletjövedelemből fedezi.

Egy stagnáló gazdaságban azonban a gazdálkodó szektor nettó adósi pozíciója és ebből következő kamatfizetési kötelezettsége aláássa a pénz egységének vásárlóerejét. A termelésben éppen annyi jövedelem képződik, amennyi elég a pótláshoz /szintentartáshoz/ és az elért átlagos életszínvonal fenntartásához. Nos, ha a gazdasági szféra az általa realizált jövedelem egy részét kénytelen átengedni a háztartásoknak, akkor nem marad elég jöve-

delme a szintentartáshoz. Ezzel egyidejűleg a szinten tartáshoz szükséges álló- és forgóeszközök egy része is eladhatatlan. A háztartások termelésből származó jövedelmét a pozitív kamatmérték megemeli. A gazdasági szféra kieső keresletét így a háztartások túlkereslete mennyiségileg kiegyenlíthetné. Egyrészt azonban egyáltalán nem biztos, hogy a háztartások el is költik a teljes rendelkezésre álló jövedelmüket. Másrészt a háztartások keresletének szerkezete minőségileg tér el a gazdasági szektor keresletétől, ezért a kereslet-kinálat globális egyezősége mögött áthidalhatatlan strukturális eltérés húzódik meg. De ha ettől eltekintenénk, és a kínálat végtelen rugalmassággal alkalmazkodna a kereslet szerkezetéhez, akkor a fogyasztás növekedésével szemben negatív felhalmozásra, vagyis szűkített újratermelésre kerülne sor. Akár a kereslet-kinálat minőségi eltérése, akár pedig a szűkített újratermelés az árszinvonal emelkedéséhez vezet.

Ennél azonban reálisabb feltevés az, ha a háztartások nem költik el összes folyó jövedelmüket, hanem abból ismét megtakarítanak. S ha e pénzbeli megtakarítás éppen egyenlő a gazdálkodó szektornál kieső kereslettel, akkor-ismét mennyiségi értelemben - létrejön a forrása a gazdasági szektor újabb hitelfelvételének. A gazdasági szektor újabb hitelfelvételének és ezzel a termelési eszközök piacán a kereslethiány felszámolásának feltétele az eddig eladhatatlan termelési eszközök, vagyis a kínálat oldaláról adott. A gazdasági szektor jövedelmeinek stagnálása miatt viszont a hitelfelvevők hitelképessége korlátozott. Az újabb hitelfelvétel növeli a külső források arányát és ezzel kedvezőtlenül befolyásolja a ^{szektor} fizetőképességét. A felvett hiteket nem egyszerűen visszafizetni kell, hanem kamattal együtt

kell az egyes adósoknak visszafizetni. Nulla növekedés idején, amikor a gazdálkodó szektor megtermelt jövedelme nem emelkedik, akkor a növekvő hitelfelvétel nemcsak egyszerűen eladósodást, hanem gyorsuló eladósodást vált ki. A hitelfelvevők összessége ugyanis a felvett hitelt nem képes úgy felhasználni, hogy a hitel árát a kamatot kitermeljék. Így az adósságszolgálati ráta /a kamat és a hiteltörlesztés összege a saját tőkéhez/ állandóan nő. Ez viszont sem a hitelnyújtók, sem a hitelfelvevők oldaláról tekintve nem kívánatos, egy bizonyos szint után az adós fizetőképességébe vetett hit meginog.

A gazdasági szektor növekvő hitelfelvétele egyszersmind újabb pénzteremtést is okoz. A pénzmennyiség bővülését viszont a stagnáló termelés nem indokolja, hacsak a pénz forgási sebessége nem lassul. A forgási sebesség lassulása vagy a másik oldalról közelítve a jövedelemtulajdonosok pénzkeresletének növekedése ebben az esetben a háztartások pénzbeli megtakarítási hajlandóságának folyamatos emelkedése bizonyos határon túl nem valószínű. De még ezen a szűk sávon belül is csak a reálkamat emelkedése készítheti a háztartásokat növekvő pénzbeli megtakarításra. A kamatláb emelkedése viszont egyre messzebb visz a egyensúlytól, mert egyre nagyobb kamat kiadást okoz a gazdálkodó szektornál, egyre több bevételt a háztartásoknál. Minél nagyobb a keresleti-kiesés a gazdálkodó szektor piacán, annál nagyobb hitel és pénz injekcióra lenne szüksége a kapacitások adott színvonalú kihasználásához. A gazdálkodó szektor hitelképessége az emelkedő kamatköltségek miatt viszont gyorsuló ütemben csappan meg. A magasabb kamatbevétel, a nagyobb jövedelem egyre kevésbé sterilizálható a háztartásoknál, így a növekvő jövedelem és nyomában a növekvő pénzmennyiség a fogyasztási javak pia-

cára tódul, ahol túlkeresletet és végső soron az árszinvonal emelkedését okozza.

Még egy további lehetőséget is meg kell vizsgálni. A háztartások miként az előbb, most sem költik el teljes folyó jövedelmüket, hanem csak éppen annyit, amekkora a fogyasztási cikk piac-kinálata. Ez pedig legyen éppen akkora, hogy az életszinvonal ne essen vissza. A gazdasági szektorban most is kereslethiány alakul ki. Ezúttal azonban a monetáris szféra ne engedjen a nyomásnak, és ne egyenlitse ki ezt a kereslethiányt pénzteremtéssel. Ha lehet, akkor ennek még az előző eseteknél is súlyosabb következményei lehetnek. A pénzhiány miatt még az egyszerű újratermelés sem folytatható, a kapacitások kihasználtsága - többek között a munkaerőé is - visszaesik, a termelés összehúzódik, súlyos recesszió alakul ki. S bár a kamat csökken /de még ilyenkor is pozitív marad/, a nominális bérek azonban aligha faraghatók le, a hitelek nem fizethetők vissza, ezzel szemben a termelés szűkül. Így reáloldalról is és pénzoldalról is sikerült összehozni egy gyors infláció valamennyi szükséges és lényeges kellékét.

Mindezek után még mindig nyitva marad a kérdés: lehet-e árstabilitás nulla növekedés mellett? A kiindulóponthoz visszatérve belátható, hogy az ugrópont, amely az egyensúlyt megbontja a pozitív reálkamattal fizetési kötelezettség. Mégpedig egy olyan időszakban, amikor nincs növekedés és ebből következően makroszintű profit sincs. Bár^a reálkamattal mindenkorinak nagyságát meghatározó tényezőkről elég keveset tudunk, az azonban kizárható, hogy a pénz változatlan vásárlóereje mellett a kamatláb nullával legyen egyenlő. Pedig csak a nulla kamatláb nem borítaná fel a stagnálás egyensúlyát. Ebben az esetben a gazdálkodó szféra eladósodottsági szintje nem emelkedne, lejárt hiteleit

tartalmában rulirozó kamatmentes hitelek váltanak fel. Ennek eredményeként az egyszerű újratermeléshez szükséges pénzmenyenyiség a gazdasági szektor részére állandóan rendelkezésre állna. A háztartások korábbi megtakarításaik után nem kapnának kamatot, ami szintén teljesen irreális.

Végül kapcsoljuk be gondolatmenetünkbe a harmadik lehetséges jövedelemtulajdonost, a költségvetést. Elvben elképzelhető, hogy a háztartásokkal szemben a költségvetés adósodik el, és kiadási többlete számtalan jogcimen a gazdálkodó szektor jövedelmét gyarapítja. A gazdálkodó szektor a termelés elért szintjének megőrzéséhez szükséges pénzt ingyen kapja, ezért gyorsuló eladósodása nem jön létre. A költségvetési újraelosztás arányának növekedése és a háztartásoknál most is kialakuló többlet kamatbevétel ennek ellenére kikezdi az árszínvonal stabilitását.

Összefoglalva megállapítható, hogy egy olyan pénzrendszerben, ahol a pénz hitelnyújtás útján lép forgalomba és a hitel után feltétlenül pozitív előjelű kamatot kell fizetni, ott a gazdasági növekedés üteme minél inkább közelít a nullához /de negatív növekedésre még fokozottabban igaz ez a megállapítás/ stabil árszínvonal mellett annál nehezebb megakadályozni, hogy a kamatláb ne haladja meg a növekedési ütemet. Ha viszont a kamatláb felülmúlja a növekedés ütemét, márpedig ez nulla növekedés esetén másként nem is lehet, akkor egy súlyos recesszió elkerülése érdekében olyan monetáris expanzióra - hitel- és pénzteremtésre - van szükség, amely az árszínvonal stabilitását aláássa és így a pozitív reálkamat további fennmaradását megakadályozza. /Ebből persze az is következik, hogy az infláció lehető legalacsonyabb szintentartása céljából a nominális kamatlábat minél lejjebb kell szorítani./ Ennek alapján úgy vél-

jük, hogy a hitelpénz, amely egy növekedésre beállított gazdaság adekvát pénze, pozitív gazdasági növekedés hiányában önmagában is hajlamos az inflációt erősíteni.

8. Infláció - rögzített árak - hiány

"Csalódások és hiányok korszaka következik - az egész egy zenés társasjátékhoz lesz hasonló, amelyben mindig valaki szék nélkül marad, amikor a zene megszakad. A nem elegendő cukrot valahogy el kell osztani. Először "aki elsőnek jött, az kap előbb" elve érvényesülne. Így sorbanállás lenne és sok időt kellene eltölteni az élelem utáni járkálással. De ez nem megoldás, mivel mindig lenne még valaki a sor végén, akinek nem jutna cukor, mert már elfogyott."

Paul A. Samuelson: Közgazdaságtan. 515. oldal

A tervgazdaság valóságától durva elrugaszkodásnak tűnhet, ha valaki a bőségesen fellelhető nem egyensúlyi helyzetek feloldásának elsődleges megjelenési formáját az árszínvonal változásában, a pénz vásárlóerejének alakulásában keresi. Mi az eddigi fejezetekben mégis ezt a szentségtörő megoldást választottuk. Tettük mindezt annak ellenére, hogy magunk is tisztában vagyunk azzal, hogy az egyensúlytalanság feloldásának nem az árszintváltozás az egyetlen útja. Mentességünkre - további magyarázkodás helyett - ez a fejezet szolgál.

8.1. Rögzített árak és a pénz vásárlóereje

Mostanáig azzal a feltételezéssel éltünk, hogy az árszínvonal és a pénz vásárlóereje között minden pillanatban érvényesül a reciprok összefüggés. Eszerint az elköltésre szánt pénzmennyiség minden egyes egysége adott kínálat mellett maradéktalanul elkölthető. A globális és strukturális túlkereslet - amelyben a korábban elemzett nem egyensúlyi helyzetek testet öltenek - ennek megfelelően az árszínvonal azonnali emelkedésében tükröződnek. Az árszínvonalváltozás és a pénz egységének vásárlóereje között a reciprok összefüggés ilyen leegyszerűsített formában még a piacgazdaság vonatkozásában sem állná meg a helyét. A tervgazdaságban, akár a reform előtt, akár azt követően, amikor bár csökkenő mértékben, de még mindig döntő jelentőségű az adminisztratív ármeghatározás /árrögzítés/ végképp oldani kell e formula merevségén.¹²⁴

A pénz egységének vásárlóereje a rugalmas áralakulás adminisztratív korlátozása miatt nem jellemezhető kizárólag az árszínvonal emelkedésével.^{125/} Az árszínvonal tartós emelke-

désének fontos előfeltétele, hogy az egyensúlyban levő részpiacok mellett legalább egy termék piacán fizetőképes túlkereslet legyen. Ez az egyensúlytalanság rugalmas árrendszerben az egységár emelkedése révén alakul át egyensúlllyá. Olyan gazdaságban, ahol az árak egy része kötött, más része pedig rugalmasan mozog, a túlkeresletnek a pénz vásárlóerejére és az árszintre gyakorolt hatása nem ilyen egyszerű. A rögzített árú termékek piacán megjelenő túlkereslet következtében a pénztömeg egy része a vevő eredeti szándékai szerint nem költethető el. Az eredeti szándékok szerint elkölthetetlen pénztömeg egyrészt kicsapódhat kényszerpénzfelhalmozás formájában, másrészt átáramlik más termékek piacára /ahol eddig egyensúly volt/. Ez utóbbi esetben - amelyet kényszerhelyettesítésnek vagy kényszervásárlásnak szokás nevezni - a rugalmas árú termékek piacán az árak felfelé mozdulnak el. Az eredeti szándék szerint nem elkölthető, s ezért csökkent vásárlóerejű pénztömegnek az a hányada, amelyet kényszervásárlásra illetve kényszerhelyettesítésre fordítottak, a pénztulajdonosok, végülis inflációt eredményez. Így az elkölthetetlen pénztömeg egy részének csökkent vásárlóereje explicit módon is kifejeződik az árszinvonalemelkedésben. A kényszerhelyettesítés és a kényszervásárlás hosszabb távon is negatív hatású, mert a termelési és kínálati szerkezet konzerválása révén hozzájárul egy torz és gyengén alkalmazkodó gazdasági szerkezet fennmaradásához, s ezáltal is veszélyezteti a pénz egységének vásárlóerejét.

Ezzel szemben a pénztömegnek az a része, amely kényszerpénzfelhalmozódássá válik, az árszintet azonnal nem növeli, miközben a pénz egységének vásárlóerejét kétséggel gyengíti.

A tartós kényszerpénzfelhalmozás az egyes termékek piacán

többnyire átmeneti jelenség, mégis makroszinten - legalábbis a tervgazdaság eddigi történetében - sehol nem sikerült felszámolni. Ezért egyetértünk azzal, hogy a kényszerpénzfelhalmozás mikroszinten "... átmeneti jelenség, mert megjelenése pillanatában magában hordja megszüntetésének alapját: a pénzoldal és az áruoldal feloldhatatlan ellentmondását. Ez az ellentmondás az okok változatlan tendenciája mellett fokozódik mindaddig, amíg egy ponton áttöri önmaga korlátját és részben vagy egészben önmagát megszünteti: a kényszermegettakarítás részben vagy egészében árszinvonal-emelkedéssé változik."^{126/} De mivel a kényszerpénzfelhalmozás szüntelenül jelen van a tervgazdaságban, ezért a pénz átlagos vásárlóerejét folyamatosan csökkenti anélkül, hogy a pénztömegnek ez a része közvetlenül és teljes egészében árszinvonalemelkedést okozna. Feltételezhető, hogy a kényszerpénzfelhalmozásnak különböző időszakokban - a gazdasági mechanizmus^{127/} jellegétől függően - létezik egy normál foka. Rövid távon a tényleges kényszerpénzfelhalmozás egy megszokott átlag körül ingadozik. Ez azt jelenti, hogy ha a túlkereslet erősödése az átlag fölé emelné a kényszerpénzfelhalmozást, akkor ennek hatása az éppen érvényesülő gazdasági mechanizmus jellegétől függ. A reform előtti tervgazdaságban /különösen ott, ahol az árak túlnyomó hányada adminisztratív/ a kényszerpénzfelhalmozás fokozódása mindennek előtt a központi elosztás további erősödését, az anyag, energia, termék stb. mérlegek még részletesebb kidolgozását, új, kivételezett elosztási körök megszervezését, a pénz gazdaság-szervező szerepének csökkenését, vagyis az adminisztratív és naturális indíttatású irányítás még intenzívebb kiteljesedését eredményezheti. Ezek az intézkedések tartalmukban nem idegenek a reform előtti tervgazdaság mindennapi gyakorlatától, legfel-

jebb mennyiségi változást jeleznek. Éppen ezért csak végső esetben szakasosan^{128/} és általában csak meglehetősen nagy késleltetéssel nyúlnak a rögzített árak emeléséhez. A kényszer-pénzfelhalmozás mértéke tartósan eltolódhat anélkül, hogy a gazdasági mechanizmus jelentősebb átalakuláson menne keresztül. Ezért a pénztömeg nagyobb hányada válhat hosszabb időre elkölthetetlenné anélkül, hogy az árszint emelkedne. Ennek ellenére helytelennek tűnne azt állítani, hogy a pénz vásárlóereje a régi, hiszen mind nagyobb hányada egyre korlátozottabban képes csak ellátni feladatát.

Bizonyos szintet túllépve azonban még a közvetlen tervgazdálkodás keretei között is rákényszerülnek az árak emelésére. Mennyiségileg ez a pont nehezen ragadható meg, de minőségileg ahogy közelít a rendszer az erősödő kényszer-pénzfelhalmozás miatt a teljes naturális elosztás /jegyrendszer/ felé, úgy kényszerül egyre inkább a rögzített árak felemelésére. Végző soron az egyensúlytalanság kiéleződésekor a közvetlen tervgazdálkodás rendszerében sem kerülhető el az infláció. De amíg a kényszer-pénzfelhalmozás kritikus szintet nem ér el, addig halasztható, illetve mérsékelhető, mert más mechanizmusok beiktatásával pontosabban kiteljesítésével a rendszer még működtethető. Ezeknek a nem piaci mechanizmusoknak a kiteljesedése az árszint emelkedése nélkül jól illusztrálja a pénz csereértékének csökkenését.

A reform utáni tervgazdaságban a rögzített árak fennmaradása ellenére /bár szűkebb területre szorulnak vissza/, az infláció késleltetésének lehetősége összehasonlíthatatlanul korlátozottabb, mint a reformot megelőző periódusban. Az erősödő túlkereslet nyomán fokozódó kényszer-pénzfelhalmozás ugyanis olyan intézkedéseket követel, amelyek idegenek a piaci szabályozástól. A központi, egyedi beavatkozás erősítése - kivált

ha az nem is nagyon gyengült meg - szinte észrevétlenül átbil-
lenti a rendszert a reform előtti mechanizmus gyakorlatába.
Ezért, habár itt is nyílik bizonyos tere az egyensúlytalanság-
ból adódó feszültségek blokkolásának, még mielőtt azok nyílt
áremelkedésbe torkollnának, de mindenesetre jóval keskenyebb
a manőverezésre igénybevehető sáv. A feszültségek levezetésé-
re alkalmazott eszközök - a pénz belső konvertibilitásának kor-
látozása, elkülönített alapok képzése, időleges befagyasztása,
alkalmanként elvonása, bizonyos termékek körében a központi
elosztás visszaállítása, egyedi engedélyezési rendszerek kiépi-
tése, az úgynevezett vásárlóerőszabályozás visszatérő és sűrű-
södő gyakorlata, a szabályozás egységességének felbomlása -
mind olyanok, amelyek nincsenek összhangban az indirekt, és még
kevésbé a decentralizált gazdaságirányítási rendszer elveivel.^{129/}
Ezért, ha korábbi önmagához a rendszer nem kíván visszatérni,
akkor nem marad más hátra, mint a fennálló feszültségek előtt
felhúzni az árrögítés központilag emelt sorompóját /ami ön-
magában a feszültséget kiváltó okokat nem szünteti meg/. Persze
általában ez is valamelyest késleltetett és szakasos. Ebben a
rendszerben is bekövetkezhet kényszer-pénzfelhalmozás negatív
irányú, csekélyebb mértékű elmozdulása, tehát olyan romlása a
pénz csereértékének, amely nem válik árszinvonal emelkedéssé.

Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy a tar-
tós árszinvonal emelkedés és a pénz vásárlóerejének tartós
csökkenése között csak teljesen szabad áralakulás esetén van
egyértelmű megfeleltetés; /részlegesen/ rögzített árak mellett
az összefüggés csak bizonyos késleltetéssel és nem teljes mér-
tékben áll fenn.^{130/}

8.2. Túlkereslet - rögzített ár - kényszer-pénzfelhalmozás

Az előbb felvázolt gondolatmenetünk alapján, ha a kényszer-pénzfelhalmozás túllépi megszokott, átlagos, normál szintjét, akkor utólag, némi késleltetéssel a rögzített árakat felemelik. A késleltetés időtartama és a túlkereslet áremeléssel felszivott hányada eltérő, egyrészt aszerint, hogy a reform előtti vagy utáni tervgazdaságról van-e szó, másrészt pedig aszerint is, hogy a túlkereslet melyik jövedelemtulajdonosi csoportnál jelentkezik. A reform utáni tervgazdaságban a késleltetés lehetséges ideje kisebb, mert az "egyensúly" /azaz a normál egyensúlytalanság/ helyreállításához felhasználható egyéb eszközök nem éppen konformok. A manőverezés lehetőségét, az árszinvonalemelkedés csúsztatását az is korlátozza, ha a túlkereslet a fogyasztási cikkek és szolgáltatások piacán, vagy olyan piacon fokozódik, ahol az állami adminisztráció cselekvési tere eleve korlátozott.

A lakosság esetében a túlkereslet erősödése áremelkedés nélkül nagyon hamar a burkolt áremelés kimeríthetetlen formáinak bővüléséhez, a kényszervásárlás, a kényszerhelyettesítés kiszélesedéséhez, általános vásárlási lázhoz, a felár-, a hála- és csúszópénz rendszerek elmélyüléséhez és korrupcióhoz vezet. Mindezek hatására jelentősen gyengül a lakosság pénztartási hajlandósága s ez még csak tovább mélyíti a pénz iránti bizalmatlanságot és táplálja a túlkeresletet. Ráadásul a nyílt infláció sem kerülhető el teljes egészében, mert a szabadabb ármozgású termékek piacára átnyomuló kereslet áremelkedést okoz.

Ezzel szemben az áremelkedést elkerülni kívánó gazdaságpolitika játéktere, a rendelkezésére álló eszközök a már kialakult, a szokásos szintet meghaladó kényszer-pénzfelhalmozás levezetésére nem elégséges. Az import fokozása, még mozgósítható valuta és devizatartalékok birtokában is csak átmeneti megoldás, ennek

hiányában pedig az eladósodás hosszabb távon a biztos áremelkedés felé visz. A lakossági kereslet elvben szűkíthető lenne a monetáris politika révén. Az alternatív megtakarítási-befektetési lehetőségek korlátozottsága, az intézményi háttér hiányosságai egyfelől, a lakossági hitelpolitikát megmerevítő és kényszerpályára vivő lakáspolitikai másfelől a monetáris politika hatókörét radikálisan csökkenti.^{131/} Végül nem marad más hátra, mint az előjegyzések /letéttel vagy anélkül/ a jegyrendszer vagy az ahhoz közel álló megoldások /kijelölt üzletekhez rendelt vásárlók/, illetve preferált elosztási láncok kiépítésére /esetleg felárral/, vagyis a jól ismert adminisztratív elosztási mechanizmusok. Ez utóbbi eszközök természetesen az alapvető egyensúlyhiányt felszámolni nem képesek. Ezért előbb vagy utóbb az árszintemelkedés bekövetkezik. Ellenkező esetben az adminisztratív-elosztási mechanizmusok járványszerű terjedése megakadályozhatatlan, s ez éles ellentétben áll nemcsak a gazdasági racionalitással, de a reformok célkitűzéseivel is.

Egy másik elég jól körülhatárolható terület az állami adminisztráció perifériája, ahol a kényszerpénz-felhalmozás erősödése viszonylag rövid időn belül inflációt okoz. Ehhez a perifériához sorolhatók azok a vállalatok, szervezetek, amelyeknek nincs hitelkapcsolatuk és a normatív szabályok által megszabott kereteken kívül nincs a költségvetéssel sem érintkezési felületük, továbbá a magánvállalkozások és másodlagos gazdaság. Ezek a területeken az adminisztráció közismerten eleve nehezebb, s ez tágabb teret ad az egyensúlyhiány árnövekedésben való feloldódásának. De legalább ilyen fontosnak látszik az is, hogy a piacnak ezek a szereplői túlkereslet esetén sokkal inkább érdekeltek az árnövekedésben. Egyrészt azért, mert a nyereség és az egyéni jövedelem összefüggése a gazdaságnak ebben a szektorában általában

kimutatható és helyenként kifejezetten erős is, másrészt azért, mert nem számíthatnak arra, hogy az áremelés elhalasztásában vagy elmulasztásában megnyilvánuló önmegtartóztatásuk valamely más csatornán keresztül elnyeri méltó jutalmát.

A kényszer-pénzfelhalmozás árszinvonal emelkedésbe történő átcsapását ennek alapján a leginkább még abban a körben lehet késleltetni, illetve csak részlegesen érvényesíteni, ahol az áradminisztráció kellő intenzitással jelen van a költségvetési újraelosztás elégséges mértékben átfogó, azaz mélyen behatol a vállalati gazdálkodás és környezeti feltételeinek befolyásolásába, sokoldalú és kiterjedt a hitelszféra hatása, s mindezek mellett illetve részben ebből következően a piaci szabályozás határfoka gyenge, a nem-piaci és informális szabályozás eszköztára viszont annál csiszoltabb. Aligha szorul bizonyításra, hogy a reform utáni tervgazdaságban az a kör, amelynek ezek a jellemző vonásai, a szándékoltnál is, a kívánatosnál is jóval több szereplőt számlál. Abból azonban, hogy a lehetőség adott a kényszerpénzfelhalmozás szokásos szintjének negatív irányú eltolódására, sőt a gazdaságpolitika időről-időre él is ezzel, még nem következik, hogy egy ilyen választást helyesnek is kell tartani. Még abban az esetben sem, ha fenntartás nélkül elfogadnánk, hogy a kényszer-pénzfelhalmozás vagy tágabb értelemben a visszafogott infláció nyílt inflációba való átváltása az okot, ti. a túlkereslet okát nem szünteti meg.^{132/} De vajon a kereslet korlátozása szempontjából kezelhető-e egységesen a gazdaság összes szereplője? Legalábbis bizonyításra szorulna, hogy a háztartások, a kisvállalkozások vagy tágabban az a kör, amelyet nem jelentőségénél, de az államadminisztrációval fenntartott kapcsolata szempontjából, perifériaként jellemezhetünk, illetve azok az egyelőre elég szűk területek, ahol viszonylag élénkebb

a gazdasági verseny, ugyanúgy reagálnak az árak változására, emelkedésére, és ugyanolyan eszközökkel rendelkeznek hatásának elhárítására és továbbhárítására, mint a gazdaság többi aktora. Amennyiben ez nem bizonyítható, akkor fel kell adni azt az érvet, hogy a túlkeresletet az árak felszabadításával általában nem lehet korlátozni. A túlkereslet megszüntetése, pontosabban szokásos mértékének visszaállítása az árak emelésével még az imént felsorolt területeken is csak átmeneti lehet. Az árszinvonal nyílt emelkedése az okok felől közelítve csak felszíni kezelés. Ezért az infláció semmiképpen nem tekinthető csodaszernek, amely egyszerre jelezi is a bajt és meg is gyógyítja azt. Önmagában tehát az árszinvonalemelkedés a túlkereslet újratermelődését kiváltó okokat tartósan nem képes felszámolni a gazdaság egyetlen területén sem. Az persze igaz, hogy a reform utáni tervgazdaságnak a kívánatosnál sokkal nagyobb területein az infláció nemcsak az őt kiváltó okok újratermelődését, de a túlkereslet átmeneti enyhülését sem eredményezi. Véleményünk szerint azonban még ez sem lehet elégséges érv a kényszer-pénzfelhalmozás fenntartása és erősítése mellett. A kényszer-pénzfelhalmozás áttételeken keresztül, de részben mindenképpen emeli az árszintet előbb vagy utóbb. Ezzel párhuzamosan a kényszer pénzfelhalmozás, pláne fokozódása olyan helyettesítő adminisztratív kényszer-mechanizmusok alkalmazását teszi elkerülhetetlenné, amely a piaci mechanizmusok hatókörének háttérbe szorításával, méginkább torzításával felmérhetetlen károkat okoz. Sok egyéb mellett legfőképpen azért, mert az árak részleges befagyasztásával még a rövid távú racionális alkalmazkodás esélyétől is megfosztja a gazdaság valamennyi szereplőjét. Mondhatnánk, hogy az esély nem több, mint egy lehetőség, amely még távolról sem valóság. De még mindig összehason-

lithatatlanul több, mint a biztos kudarc.

A nyílt infláció a túlkereslet okait nem önmagában nem szünteti meg. De ezt leszögezve, fordítsuk meg a kérdést: a kényszerpénzfelhalmozás és ennek kiterjesztése a hozzárendelt helyettesítő mechanizmusokkal önmagában képes-e a túlkereslet korlátozására? Nyilvánvalóan nem. A túlkeresletet előidéző okok önmagában az árak részleges és növekvő arányú megkötésével nem küszöbölhetők ki. Emellett még azzal sem lehet számolni - szemben a nyílt inflációval - hogy a túlkereslet legalább némely területen és átmenetileg szünetel. Ezzel szemben az árrendszer az adminisztratív kötöttségek koloncában még akkor is gátjává válik a kibontakozásnak, ha a többi területen végrehajtani tervezett változások egyébként valóban hozzájárulnának az árszinvonal emelkedését kiváltó egyensúlytalanságok enyhítéséhez. A pénz vásárlóerejének tényleges csökkenését nem tükröző infláció, a kényszerpénzfelhalmozás erősödése, az árak részleges rögzítése az árrendszert alkalmatlanná teszi feladatai betöltésére. Itt nem kizárólag és még csak nem is elsősorban arról van szó, hogy rögzített árak mellett az ún. piactisztulás úgyszólván lehetetlen. Ehhez a szabad vagy rugalmas áralakulás lehetősége egyedül egyébként sem elegendő. Ennél három dolog is fontosabbnak tűnik. Egyrészt az árrendszer ilyen helyzetben bizonyosan torz információt közvetít a gazdaság szereplőinek, ezzel eleve keresztezve az ésszerű jövedelem és tőkeallokációt. Ez a megállapítás a nyílt inflációra is igaz, de a torzítás mértéke ilyenkor még nagyobb. Nyílt inflációban ugyanis nincs eleve kizárva az árarányok ésszerű, a piac értékitéletéhez közelítő átrendeződése. Másrészt félrevezeti a széles értelemben vett nyilvánosságot azáltal, hogy a meglevő és fokozódó feszültségeket kerülő utakra tereli. Az árszin-

vonalemelkedés formai elnyomásával a valóságosnál kedvezőbb szintben tűnik fel a pillanatnyi helyzet, s ez ahelyett, hogy mozgósítana, inkább leszerel. A feszültségeket előidéző okok feltárása és az érdemi beavatkozás helyett, a cselekvést elődázza és a feszültséget gyakran válsággá mélyíti. Mindezek eredőjeként harmadrészt utat nyit az egyedi központi beavatkozás tömegessé válásához, s ez önkéntelenül is el- ill. visszavezet a reform előtti gazdaságirányítási rendszerhez és még tovább.^{133/} A szabad áremelkedés és a kényszer-pénzfelhalmozás minimalizálása ezért - rendkívüli katasztrófáktól eltekintve - mindenféle kibontakozásnak, ha nem is az egyetlen, de mindenképpen alapvető feltétele.

8.3. Hiány és árszinvonalemelkedés

Az árszinvonalemelkedés és a hiány kapcsolatát elemezve a tervgazdaságról írott alapművében Kornai János úgy foglal állást, hogy a két tényező között nincs okvetlenül átváltás. Véleménye szerint hiány és infláció között csak "Az egyik irányban van kapcsolat: a hiány erősíti az árfelhajtó tendenciát. /.../ Fordított irányban azonban nem érvényesül okozati kapcsolat."^{134/} Ennek alapján a hiány intenzitását az árszinvonalemelkedés sem kiküszöbölni, de még csökkenteni sem képes. "A fogyasztói árszinvonal állandósága, csökkenése vagy emelkedése összefér a hiány normál intenzitásának tartós fennmaradásával. A hiány normái nem örökérvényűek. Ahhoz azonban, hogy hosszú távon elmozduljanak, semmiféle árváltozás egymagában nem elég."^{135/} Kornai János ezeket a következtetéseit egy olyan elemzés végén vonja le, amelyben feltételezi - saját terminológiájával élve -, hogy a háztartások költségvetési korlátja kemény, a vállalatoknak sem a kínálata, sem a kereslete nem árelasztikus, költségvetési

korlátjuk puha, a közületi szektor pedig ebből a szempontból köztes helyzetben van. Elfogadva ezeket a feltevéseket,^{136/} mint az alábbiakban látható lesz, következtetéseink lényegesen más irányba mutatnak majd.

A hiány és az árszinvonalemelkedés kérdését először mi is a keresleti oldal felől közelítjük. A neoklasszikus, tankönyvi modellben a kereslet az ár függvényében csökken. Ebből a szempontból Kornai János érvelésének sarkpontja az, hogy hiába kemény a jövedelemtulajdonosok egyikének a költségvetési korlátja, ha a többié puha. Hiába csökken a háztartások kereslete a növekvő árszinvonal függvényében, ha a másik két fő jövedelemtulajdonosi csoport kereslete nem árelasztikus. A háztartások a másik két jövedelemtulajdonosi csoporttal egyenlőtlen küzdelmet vívnak a piacon. Míg az egyik fél kereslete csökken /legalábbis relative/, addig a másik két fél kereslete nem mérséklődik az árak növekedésekor. A lakosság keresletét csökkentő infláció révén tartósan nem nő meg a *black* s megfordítva, nem csökken a hiány. A háztartások keresletének /relativ/ visszaesését a másik két szektor kereslete általában kompenzálja. A felszabaduló kínálatra a másik két szektor - adminisztratív korlátozás híján - lecsap. "Ami a keresleti oldalt illeti, nem érvényesül olyan automatizmus, amely biztosítaná, hogy a fogyasztói árszinvonal emelése csökkentse a vállalati szektor keresletét fogyasztási cikkek iránt, ha ezekre inputként szüksége van."^{137/}

Az semmiképpen sem képezheti vita tárgyát, hogy az egyes szektorok között létezik elszívás, és adminisztratív korlátozás nélkül az mindig a gyengébbet, ebben az esetben a háztartást sújtja. De abból, hogy a köztes javaknál ilyen elszívás létezik, még nem következik az, hogy az áremelés a hiány intenzitását nem képes befolyásolni. Kornai János érvelése akkor lenne cáfolhatat-

lan, ha bizonyítani lehetne: az árszinvonalemelkedése még növeli is a vállalati kereslet elszívó hatását.

Mégpedig annyival növeli, amennyivel csökken a háztartások kereslete. De ezt aligha lehet bizonyítani. Ez ugyanis azt jelentené, hogy jellemzően minél jobban emelkedik a köztes javak árszintje, annál gyorsabban nő a nem háztartási szektor irántuk megnyilvánuló reálkereslete. S noha egy-egy termék esetében ez nincs kizárva, de valamennyi termék vonatkozásában némiképp abszurd következtetésnek tünne.^{138/}

Nem ismerünk olyan törvényszerűséget, ami arra utalna, hogy a tervgazdaságban a vállalati szektor elszívó hatása általában az árak növekedésétől erősödne, s ráadásul éppen annyival, amennyivel a háztartások kereslete csökken. Sokkal inkább valószínű, hogy a vállalati szektor keresletének - valamilyen okból bekövetkező - növekedése, csak úgy elégíthető ki, ha a háztartások keresletét is visszafogják. Ennek egyik eszköze lehet az áremelés, amely a háztartásokat korlátozza, utat engedve a vállalati szektornak. Ahhoz azonban, hogy a vállalati szektor elfoglalhassa a háztartások helyét az adott piacon, az árak növekedésének megfelelő mértékű fizetőképes kereslettel is rendelkezniük kell. A reform utáni tervgazdaságban nem kivételes, ha a keresleti többletet a vállalatok jelentős része megszerzni, de feltehetően nem mindegyik, s ami még valószínűbb, hogy nem maradéktalanul.

Ennél azonban lényegesebb, hogy mi történik, ha kitágul a vállalati szektor kereslete, de nem emelkedik az árszint? A lakosság kereslete nem húzódik össze, nem devalválódik, de ugyanakkor a vállalaté sem csökken. Változatlan árak mellett a két kereslet összeadódva növeli a hiányt, mégpedig tartósan. Vagyis, az igaz, hogy az árszinvonalemelkedés a legkeményebben a lakosság

keresletét korlátozza, a reálkeresletet itt szűkíti egyértelműen, de azért a vállalatok egy részét is érzékenyen érinti. Az áremelkedés főként azért válik szükségessé, hogy a hiány korábbi normál szintje fennmaradhasson. Ellenkező esetben az árszínvonal-emelkedés elmaradása, vagy egy részének elfojtása a túlkeresletet erősítené és a kényszer-pénzfelhalmozást fokozná. Ezek a jelenségek pedig azt jelzik, hogy a hiány intenzitása is elmozdult, mégpedig negatív irányban. A hiány normál állapotának "megőrzése" is inflációhoz vezet. Az elégtelen mértékű árszínvonal-emelkedés nyomán tapasztalható tehát bizonyos átváltás hiány és infláció között, mégpedig éppen azért, mert a piac szereplői közül legalább az egyik félnek a "költségvetési korlátja kemény". Az áremelkedés ebben a körben feltétlen keresletkorlátozó.

A fogyasztási cikkek és szolgáltatások nagyrésznél a vállalatok és a közület keresletének elszívó hatása nem vagy elvétve érvényesül. A fogyasztási cikkeknek ezeken a részpiacain ezért még inkább védhető az az álláspont, amely éppen a hiány normál fokát létrehozó és állandósító gazdasági mechanizmus érvényesülésének egyik feltételét abban látja, hogy van bizonyos fokú átváltás hiány és infláció között. Az átváltás mindkét irányban végbemehet. A hiány intenzitása fokozódik, ha az árszínvonal nem nő kellően, ha a túlkereslet már létrejött. Megfordítva, az infláció ebben a szférában feltétele annak, hogy ha nő a túlkereslet, ha nő az egyensúlytalanság /amit Kornai János a normál állapot változásának és nem egyensúlytalanságnak nevez/ a gazdaság a hiány normál, megszokott, elfogadott szintje körül szabályozódjék. Ha nem így történik, akkor tartós elmozdulás következik be a hiány normál szintjében. A hiány normál szintjében végbemenő tartós eltolódás viszont szükségképpen átalakítja nemcsak a gazdaság irányítására igénybevehető eszközöket és in-

tézményeket, de az egész gazdasági mechanizmust is.

Még mindig a keresleti oldalnál maradva a hiány és az árszinvonalemelkedés közötti kapcsolat vizsgálatát terjesszük ki a vállalatközi vagy termelői árakra is. A termelői árak alakulása is befolyásolja a hiány intenzitását. Annak ellenére, hogy amíg a termékek nem jutnak el a fogyasztóig, vagyis a végső kereslettel nem szembesülnek csak olyan jövedelemtulajdonosok kezén fordul meg az áru, akiknek a keresleti árrugalmassága gyenge, "költtségvetési korlátja pedig elég puha." Ezt az állítást elég könnyű belátni, ha igazolni lehet azt, hogy tartósan hosszú távon a fogyasztói árak szintje nem szakadhat el a termelői áraktól anélkül, hogy a hiány normál foka, s vele együtt a gazdasági mechanizmus ne változzon.

A gazdálkodó szektor kereslete, amelyet a reform után is roppant nehéz fékezni, a termelői árakat szüntelenül felfelé húzza. A túlkereslet szünni nem akaró, de ennek konkrét mértéke ingadozik. A szokásos mértéket meghaladó túlkereslet a gazdaságpolitika számára két alternatívát kínál. Az egyik alternatíva: az adminisztratív eszközök kiszélesítésével elfojtani az áremelkedést. Ekkor nyilván nő a hiány is, és még átfogóbbá - de nem átütőbbé - válik a központi irányítás. A másik alternatíva: utat engedni a termelői árak emelkedésének. Ezzel a vállalati körben a hiány intenzitása legalábbis stabilizálható.

A termelői árak szintjéről az elágazás ismét kétirányú lehet. Az egyik irány a termelői árak emelkedésének lefogása, még mielőtt elérné a fogyasztási cikkek piacát. Ebből ismét csak a központi, aprólékos ár-adminisztráció kiterjesztése és az ártámogatások összegének növekedése adódik. Az ártámogatás a semmiből nem finanszírozható. Általában a költségvetés közbeiktatásával pótlólagos jövedelem és pénzteremtésre kerül sor. Miközben tehát

tehát látszólag stabilizálódnak az árak az ártámogatás emelkedésével, ezzel egyidejűleg a pénz és jövedelemteremtés a fokozódó túlkeresletet táplálja. A túlkereslet átszivárog a fogyasztási cikkek piacára, növelve a hiányt, a fogyasztási árak elégtelen emelkedése miatt. /A hiány növekedésé megjelenhet az áruforgalmi mérleg romlásában is, vagyis a belső feszültség ideiglenesen külsővé konvertálható./

A másik irányú elágazásban a termelői árak emelkedését követi a fogyasztási cikkek árszintjének emelkedése. Ezen a ponton azonban az árszinvonal mértéktelen emelkedésének határozott akadályát képezi a háztartások kereslete. A háztartások kereslete behatárolja a fogyasztási cikkek lehetséges árszintjét, ez utóbbi pedig a termelői árakét. Nem utolsósorban az elosztási küzdelem eredményeként a háztartások bővülő kereslete elhárítja a termelői árak emelkedése előtt álló akadályokat. Az emelkedő árszinvonal mellett ezért fenntartható mind a hiány, mind pedig a túlkereslet normál állapota.

Előfordulhat - legalábbis elvben - hogy a háztartás kereslete nem tud lépést tartani a termelői szférában szabadjára engedett kereslettel, és ennek nyomán bekövetkező fogyasztói áremelkedéssel. De mert a háztartás kereslete végső kereslet, ezért a hiány szokásos intenzitása csökkenhet ilyenkor. Csökkenhet, de nem feltétlenül csökken. A hiány intenzitása tartós javulása csak az egyik és nem is a legtipikusabb reakciója a /reál/ kereslet szűkítésének a tervgazdaságnak. Ennél jóval gyakoribb az, hogy a túlkereslet normál szintje a keresletszűkítés ellenére sem tolódik el pozitív irányban. Ennek pedig az lesz a következménye, hogy realizálási nehézségek lépnek fel és/vagy a termelés növekedési üteme csökken, esetleg negatívvá válik. A növekedési ütem csökkenése egy esetben

elkerülhető; mégpedig akkor, ha van átváltási lehetőség a hazai értékesítés és az export között. Feltetésünk szerint azonban ez sem túlságosan jellemző. Az árszinvonalemelkedésével végrehajtott keresletszűkítés sem a túlkereslet, sem a hiány normál szintjét nem tudja erőteljesen kimozdítani pozitív irányban.

Ennek magyarázata azonban már átvezet a kínálati oldalra. Mielőtt erre rátérnénk, összegezzük a kereslet, az árszinvonalemelkedés és a hiány összefüggéseiről leírtakat. A kereslet oldaláról úgy látjuk, hogy az árszinvonalemelkedés vagy annak elfojtása érzékenyen befolyásolja a hiány normál szintjének alakulását. A kereslet, pontosabban a túlkereslet növekedésének hatására a hiány normál intenzitása tartósan eltolódik negatív irányban, az árszinvonal megfelelő ütemű emelkedése nélkül. Negatív irányban tehát mindig van átváltás hiány és infláció /elmaradása/ között. Ez az átváltás alig függ attól, hogy a gazdaság egyes szereplőinek milyen a keresleti ár rugalmassága, vagy a "költségvetési korlátja." Mindenekelőtt azért, mert a főszereplők egyikének, a háztartásnak kétséget kizáróan "elég kemény a költségvetési korlátja." S egyelőre indokolás nélkül azt a megállapítást tettük, hogy a kereslet árszinvonalemelésével végrehajtott szűkítése a hiány normál intenzitását pozitív irányban nem, vagy csekély mértékben képes megváltoztatni.

Ezek után rátérhetünk a kínálati oldal inflációban játszott szerepének vizsgálatára. ^{139/} Az előbb a keresleti oldalt elemezve, gondolatmenetünket ^{ott} vszakítottuk félbe, hogy a háztartások keresletének korlátozása sem a túlkereslet, sem a hiány normál szintjét nem nagyon képes pozitív irányban eltólni. A kereslet globális csökkenése átstrukturálja a kereslet szerkezetét is. Az infláció miatt bizonyos mértékben szűkülő és szerkeze-

tében is átalakuló kereslet a túlkereslet egy részét felemészti és az aktuális keresletet a kínálat mennyiségéhez első megközelítésben közelebb viszi. Ezzel azonban az eddig rendkívül kényelmes helyzetben levő kínálati vagy tágabb értelemben termelési okkal a korábbiakhoz képest nehezebb helyzetbe kerül. A szűkülő és szerkezetében is módosuló kereslet a kínálatot illetve a termelés növekedését globálisan, látszólag nem akadályozza azonnal. Ennek oka kézenfekvő, hiszen a kereslet globális szűkítése egyelőre még csak a túlkereslet szintjét csökkenti. Mégis, a túlkereslet enyhülése csak akkor nem vezetne a termelés növekedési ütemének lassulásához, ha a reáloldalon a szokásosnál alacsonyabb túlkereslet, a hiány intenzitás **csökkenése** mellett is végbemenetne a kereslet-kínálat illeszkedése. Vagyis ha igazolni lehetne azt, hogy a keresleti oldalról kiinduló gazdasági **vezérlés** elegendő ahhoz, hogy a gazdaság működésében mélyen gyökerező mechanizmusok és az ezeket jellemző normák átalakuljanak. A tervgazdaságot azonban elsősorban a termelés oldalról vezérlik és a mennyiségi alkalmazkodás az elsődleges. Már ezért sem valószínű, hogy a kereslet alakítása egymagában elegendő lenne a kívánt cél eléréséhez, a normák jelentős pozitív irányú elmozdulásához. A gazdasági mechanizmus legfontosabb elemeinek gyökeres módosítása nélkül nincs kellően megápolva az a várakozás, amely a túlkereslet enyhítésétől várja a termelés adaptivitásának javulását, a kínálatnak a mindenkori kereslethez való rugalmasabb illeszkedését. Enélkül viszont majdnem felesleges a túlkereslet illetve a hiány normál szintjének pozitív irányú eltolásához a keresletszűkítés inflációs mechanizmusával próbálkozni.^{140/} A termelés és kínálat a piac összehúzódására legjobb esetben is főként visszafogással és csak kismértékben a kínálat szerkezetének átalakításá-

val válaszol. A termelés illetve a kínálat visszafogása ilyenkor persze nem önkéntes. A gazdálkodó egységek túlnyomóan nagy részénél a realizálás korábbiakhoz viszonyított nehezebbé válása - éppen a mechanizmus egyéb elemeinek stabilitása miatt - nem vezet pánikhoz. A tényleges profitráták süllyedése, a veszteség megjelenése - ha egyáltalán explicitté válik - nem készíti eléggé a szereplőket a jobb alkalmazkodásra. A könnyebb ellenállás felé veszik útjukat, s a kínálat szűkítésével az eladók megőrzik a hiány és túlkereslet számukra megszokott, kényelmes szintjét.

Mindezek ellenére azonban mégis van - ha nem is elégséges - átváltás hiány és infláció között pozitív irányban is, főként a reform utáni tervgazdaságban. Azt Kornai János is elismeri, hogy "Az eladási árak arányainak változása befolyást gyakorolhat az output összetételére, de nem hat a termelés összes volumenére."^{141/} Ebből azt a következtetést vonja le, hogy nincs átváltás hiány és infláció között, mert a termelés még nem képes a kínálatot növelni. Ez utóbbi megállapítás vitathatatlan, de az előbbi állítást még nem bizonyítja. Ha ugyanis az árak arányainak változása valóban vezérelné a termelést, akkor a túlkereslet hatására bekövetkező inflációban a kínálat a korábbiakhoz képest jobban illeszkedne. Kevesebb lenne az eladhatatlan termék, javulna a kínálat összetétele, a termelés számára az alapvető jelzést az árak arányainak változása adná. Ebben az esetben csökkenne hiány, és kisebb lenne a túlkereslet is. Ráadásul ekkor már hatékonyá válna a gazdaság kereslet általi vezérlése és eredményes lehetne a keresletszűkítés is. Az infláció és hiány között teljes lenne az átváltás.

De ez persze nem a tervgazdaság valósága. Az árszinvonal-emelkedés tényleg átalakítja az árarányokat, de a termelés és a kínálat szerkezetét kevésbé. A reform előtt szinte egyáltalán nem, a reform után telán egy kissé erőteljesebben. De a termelésnek és a kínálatnak az ár arányok átalakulására adott válasza legalábbis ellentmondásos. S ez nem is csoda, hiszen az árakat nem ritkán éppen azért emelik, hogy egy veszteséges, vagy alacsony jövedelmezőségű vállalat vagy iparág helyzetét ezzel stabilizálják. Részben így válik lehetővé a túlélés, vagy így kerülhető el az egyébként elkerülhetetlen szelekció. A termelés illetve a kínálat korábbi szerkezete ily módon konzerválható, esetleg még romlik is. Ugyanakkor a reform után, visszaesésektől nem mentesen, de azért fokozatosan terjed, erősödik a gazdaságnak az a része, amelynek a kereslethez való jobb illeszkedés mindenesetre nem mellékes. Az állami-, szövetkezeti- és magán kisvállalkozás, a mezőgazdasági termelés elég tekintélyes része, beleértve a háztáji gazdaságokat, az egész második gazdaság és bizonyos fokig még az állami közép- és nagyvállalatok meghatározott köre is ezek közé tartozik. Az árszinvonal emelkedése és az árarányok módosulása ebben a körben valóban elvezet a termelés és kínálat szerkezetének jobb illeszkedéséhez. Ez a jobb illeszkedés ahhoz nem elégséges, hogy az inflációban a hiány megszűnjék. Ennek egyik fontos magyarázata az, hogy rugalmasan mozgósítható erőforrás tartalékokban a reform utáni tervgazdaság nem bővelkedik. A jobb illeszkedés ahhoz azonban elegendő, lehet, hogy bizonyos fokig pozitív irányba is eltőlja a hiány intenzitásának szokásos értékét.

A túlkeresletet követő infláció elmaradása tehát egymagá-

ban is elegendő ahhoz, hogy a hiány normája negatív irányba tartósan kilendüljön. A túlkereslet infláció révén megvalósított korlátozása esetén tendencia van arra, hogy a termelés visszafogása révén a hiány és túlkereslet szokásos szintje helyre álljon. A reform utáni tervgazdaságban azonban az inflációban végbemenő árarányváltozás nyomán megfigyelhető a termelés szerkezetének átalakulása is. Attól függően, hogy ebben az átalakulásban a termelés szerkezetének konzerválódása vagy a kereslet szerkezetéhez kisebb surlódással igazodó kínálat hatása-e az erősebb, a hiány normája bizonyos mértékig pozitív és negatív irányban egyaránt elmozdulhat. A pozitív irányú elmozdulásnak azonban még a reform után is kemény korlátot szab a rugalmasan mozgósítható erőforrások hiánya. Ezért az infláció folyamatában a hiány normája tartósan is kedvezőbbé válhat, de meg nem szűnhet.

9. Összefoglalás: Árszintemelkedés és gazdaságpolitika

"A pénz stabilitásának ismét elsődleges céllá kell válnia és a pénzügyi hatóságokat folyamatosan hatékony támogatásban kell részesíteni a politikai nyomással szemben, amely ma oly gyakran olyan intézkedésekre készteti őket, amely politikai szempontból rövid távon előnyös, de hosszú távon igen hátrányos." F.A.Hayek

/F.A.Hayek: New Studies, Routledge & Kegan Paul
London and Henley 207.old./

A közgazdászok elég széles köre általában egyetért abban, hogy a modern árutermelő társadalmakban, ahol állandó a mozgás - változás - formációtól függetlenül - az árak folyamatos, tartós emelkedése elkerülhetetlen. Általában abban sincs vita, hogy az infláció a megbomlott egyensúly jele. Az árszinvonalemelkedés mindenképpen a belső arányok, egyensúlyok elmozdulására utal. Egy olyan jelzőrendszer, amely - ha hagyják - a gazdasági folyamatok átalakulását pontosan követi. Az árszinvonal változása és a pénz egységének vásárlóereje visszatükrözi a gazdasági folyamatok egyensúlytól való távolodását és közeledését. Az infláció ütemének tartós és fokozatos emelkedése ennek megfelelően az egyensúlytól való tartós és fokozatos eltávolodást jelzi. Ennek ellenére, az infláció rövid távú, egy-két évig tartó megugrása nem szükségképpen az egyensúlyi pályáról való lekanyarodást fejezi ki. Éppenséggel nincs kizárva, hogy jelentősebb strukturális átalakulások az árszinvonal gyorsabb emelkedését váltják ki ideiglenesen. A pozitív irányú struktúra-módosítás eredményeképpen az egyensúlyhoz közelebb kerülő gazdaság alacsonyabb infláció mellett képes tovább fejlődni. Ezt azonban csak utólag lehet regisztrálni. A gyorsuló infláció a súlyos,

és elosztási
belső, szerkezetiVaránytalanságok kifejeződése. A strukturális feszültségek továbbélése szakadatlanul gyorsítja, míg enyhülése lassítja az árszinvonal emelkedését. Ennek megfelelően minél alacsonyabb és minél egyenletesebb infláció mellett működik egy gazdaság, annál kisebbek a megrázkódtatások, annál kiegyensúlyozottabb a fejlődés.

Ennek alapján - és az előző fejezetek mindegyike lényegében ezt kívánta igazolni - durva félreértésen alapul az az elgondolás, amely önmagában az infláció lassításával vagy gyorsításával feldolhatóknak véli a gazdaságban kialakult feszültségeket. Ebben a felfogásban az árszinvonalemelkedés pontosabban emelése különleges gazdaságpolitikai eszközzé válik. A gazdaságpolitika olyan varázslatos eszközhöz jut az inflációval, amely egyszerre jelzi is a lázat és meg is szünteti azt. Mintha a lázmérő nemcsak jelezné a bajt, hanem egyúttal csillapítaná is azt. Mindenesetre jó volna, ha így lenne.

Az inflációt eszközként kezelő gazdaságpolitika az infláció gyorsításával és lassításával egyaránt rendkívül veszélyes útra lép. Az infláció ütemének emelkedése fokozza a bizonytalanságot, növeli a pénz iránti bizalmatlanságot, csökkenti a pénztartási hajlandóságot, költségesebbé teszi a pénz használatát, egyre drágábbá válik a gazdasági tevékenységek piaci szervezése, amely előbb vagy utóbb elvezet ahhoz, hogy a gazdaság piaci mechanizmusai működésképtelenné váljanak. Ellenkező esetben az árszinvonal növekedési ütemének mesterséges lenyomásával látszólag javul a helyzet. De mivel a kezelés nem a kiváltó okokat gyógyítja, ezért az infláció lefékezése ilyenkor a kényszerpénzfelhalmozást, a kényszervásárlást, a fél- és teljesen adminisztratív gazdaság szervező eszközök kiteljesedéséhez vezet. Az eredmény tartalmát tekintve tehát mindkét esetben elég hasonló, noha az egyik eset-

ben az infláció gyorsulása, a másik esetben mesterséges lassulása következett be.

Az infláció tartós, hosszú távú és érdemi mérséklése tehát azoknak az okoknak a megszüntetését, korlátozását igényli, amelyek az inflációt előidézték. Az árszínvonal változását - ami mindenképp előtte a fogyasztási cikkek és szolgáltatások árszintjének változásában mérhető - egyrészt a fogyasztás-felhalmozás arányának, vagy szélesebb értelemben az újratermelés külső és belső /reál/ arányainak, másrészt a nominális bérek összegének /kereslet/ és a fogyasztási cikkek és szolgáltatások termelékenység változásának /kinálat/ arányai, a gazdasági növekedés üteme, a várakozások, a költségvetési újraelosztás alakulása, a termelési tényezők kihasználtsági foka és rugalmas mozgósíthatósága határozza meg. Az árszínvonal változása tehát az újratermelés reál és jövedelmei, illetve pénzfolyamatainak együttes és állandó egymásra hatásának, összehangolódásának az eredménye.

Az ún. piacgazdaságban lezajló infláció sajátossága feltételezésünk szerint levezethető a pénznek a gazdasági folyamatokban betöltött eltérő szerepéből. Mind a monetaristák, mind a neo-keynesiánusok elfogadják, hogy a pénz nemcsak fontos, de meghatározó szerepet tölt be a gazdasági körfolyamatok alakulásában. Ennek megfelelően bár vitatják, hogy pontosan milyen mechanizmuson keresztül - jövedelmeken, kamatlábváltozáson, a reálpénz-egyensúly elmozduláson és/vagy a vagyontárgyak értékváltozásán /portfolio/ át stb. - de mind a két fő irányzat és nem utolsósorban a gazdaság- és pénzügypolitikai gyakorlat nemcsak tudomásul veszi azt, de tudatosan és elsősorban a pénzen keresztül kíván hatni az újratermelés reálfolyamataira.

A neo-keynesianizmus és a monetarizmus is - főleg az utóbbi

angliai változata /nem véletlenül/ - az árszinvonal változása mögött az újratermelési arányok technikai okokból bekövetkező módosulását, de különösen az elosztási harcot, vagyis a nemzeti jövedelemből való részesedésért folytatott küzdelmet jelöli meg. Mivel a modern gazdaságban a termelési tényezők monopóliumai meglehetősen szűk körre korlátozzák az árak csökkenésének lehetőségét, ezért a pénzoldal változtatásával és ennek következtében az árszinvonal-emelkedés ütemének befolyásolásával célozzák meg az új egyensúlyi állapot elérését. Tehát monetáris és/vagy fiskális eszközökkel, a kereslet és a kínálat egyidejű /nem egyszerre/ módosításával próbálják meg elérni az összhang helyreállítását. Vagyis a reál és a pénzfolyamatok révén kölcsönös alkalmazkodás megy végbe a termelés szerkezetében, az árak arányában és szintjében, valamint a jövedelmek megoszlásában. Természetesen az inflációban is visszatükröződő alkalmazkodási folyamat - amely a termelés szelekciójában, a veszteséges termelés relativ alacsonyabb árnövelési lehetőségében, a húzó ágazatok relativ gyorsabb áremelésében is utat tör magának - nagymértékben függ az adott ország /infláció-tűrő/ gazdaságtörténeti hagyományaitól, a gazdaság nyitottságától, a termelési tényezők kihasználtsági fokától, a társadalmi erők nehezülő helyzetben megnyilvánuló kompromisszum és teherviselő képességétől, és ami ez utóbbiától elválaszthatatlan a jövőbeli várakozásoktól.

Az infláció okai, mint láttuk, a tervgazdaságban is hasonlóak az előbbiekhöz. De az okok keletkezése, a felszínre jutás formái és különösen ezek levezetése illetve levezetődése mélyen eltér az előzőekben szükségképpen csak felszínesen ábrázolt folyamattól. Az árszint emelkedése és a pénz vásárlóerejének csökkenése a tervgazdaságban is valamiképpen az egyensúlytalanság jele. De egy olyan indikátor, amely élesen fogalmazva, túlnyomórészt késleltetve és

utólag, éppen ezért főként, de nem kizárólag az egyoldalú alkalmazkodást jelzi. Az elosztási harc az újratermelés arányainak megbomborlása, ami elsősorban a szinte kimeríthetetlen beruházási törekvésekben és ennek nyomán a termelés és a beruházás ciklikusságában, a külgazdasági egyensúly tartós hiányában, a veszteséges termelés fenntartásában, a likviditási nehézségek nem piaci jellegű áthidalásában ölt testet, a pénzen keresztüli általános szabályozást megakadályozza. A pénzügyi- és a reálfolyamatok összeecsiszolódásának módja - ami a két oldal aktivitását illeti - némi túlzással éppen a tükörképe, vagy a negatívja a piac gazdaságban végbemenő kiegyenlítődésének. A túlzás ebben az esetben kétirányú. Egyrészt a piacgazdaság kiegyenlítődési folyamata sem tökéletes a korábbiakban említett tényezők miatt, másrészt különösen a reform utáni tervgazdaságban remélhetően nem igaz az, hogy a kereslet változására a termelés teljes passzivitással válaszolna. Ennek ellenére is reálisnak tűnik az a feltevés, hogy a kínálat illetve a termelés változásának lehetősége és kényszere az új egyensúlyi állapot létrejöttében eléggé korlátozott.^{142/}

A megbombolt egyensúly ugyanakkor nem feltétlenül jelenik meg közvetlenül és azonnal az árak ill. az árszinvonal változásában. A piaci mechanizmusok korlátozott működése nem pusztán az árak és bérek lefelé irányuló korrekciójának szab gátat. Az infláció sem elsősorban a piac által vezérelt, legfeljebb a nyilvánvaló egyensúlytalanság kiegyenlítésének egyik, de nem általános formája. Alku - de nem piaci, hanem a központtal folytatott alku - eredménye a kiegyenlítődés és ezért szükségképpen hajlamos arra, hogy szakaszos, ugrásszerű formát öltsön. A feszültség levezetésének többi eszköze, illetve ennek egyes elemei az árak mellett - mindenképp előtt a hiány általánossá válása, a központi termékelosztás erősítése és enyhítése, a pénz belső konvertibilitásának különböző

intenzitású, de állandó hiánya, a árak és burkolt áremelések, a tervutasítás informális eszközeinek kimeríthetetlen tárháza, stb. - az ötvenes évektől napjainkig eltérő mértékben, de állandó tényezői a kiegyenlítődésnek. Ezek, természetüknél fogva, előbb vagy utóbb áttörik működési közegüket és áremelést váltanak ki. Mégpedig azért, mert a valóságban ezek az eszközök nem képesek tartósan elősegíteni a gazdasági szerkezet, a jövedelemelosztás egymást kölcsönösen alakító összehangolódását.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy az infláció által kiváltott alkalmazkodási kényszer és érdekeltség főként a kínálati oldalon egyáltalán nem kielégítő. Ahhoz, hogy az árak az eddigieknél jobban betölthessék feszültségjelző feladatukat, egy ténylegesen működő önkorrekciós mechanizmusra lenne szükség. Vagyis az árak eltérő mértékű emelkedései révén a jövedelmezőség átalakulásán keresztül kellene kialakulnia a megfelelő tőke mozgásnak. Ez magában foglalja a veszteséges termelés szelekcióját és a tőke kivonulását ezekről a területekről. A piaci impulzusokra reagáló, működő, tőkeallokációs mechanizmus és a vállalkozói érdekeltség érvényesülése lehet a legfőbb biztosítéka a kölcsönös alkalmazkodásnak, az infláció révén /is/ a gazdasági struktúra kedvező irányú átalakulásának és ami különösen fontos: az áremelkedés felgyorsulása is csak így akadályozható meg.

Az infláció egy állandósult jövedelem újraelosztást eredményez, amely eltérő mértékben érinti a gazdaság szereplőit. De az inflációban a veszélyt elsősorban nem az jelenti, hogy jövedelem-újraelosztást okoz, akár a fogyasztás és a felhalmozás között makroszinten, akár a termelésben, vagy a társadalmi rétegek között a mikro-szférában, hanem az, hogy ha emögött nem megy végbe a gazdasági szerkezet átalakulása, a veszteséges termelés leépülése és/vagy a jövedelemátrendezést a társadalom nem fogadja el.

Ebben az esetben ugyanis számolni kell az áremelkedés állandó és egyre gyorsuló ütemű emelkedésével, amely végső soron teljesen dezorganizálhatja a gazdaságot.

Éppen ezért arra kell törekedni, hogy az állandóan szükséges átalakulás az árszintemelkedés minél alacsonyabb szintjén valósuljon meg. Ugyanakkor a tapasztalatok azt mutatják, hogy jelentős, viszonylag rövid idő alatt lezajló szerkezeti átrendeződés esetén igen gyakran tapasztalható az infláció ideiglenes felgyorsulása, majd a folyamat végén a lassulása.

Egy infláció-ellenes gazdaságpolitika kulcskérdése a veszteséges termelés leépítésének lehetősége ill. azoknak a tevékenységeknek a fejlesztése, ahol mód nyílik a termelékenység gyors emelésére. Mivel az egyes termelési tényezők ára /nominálisan/lefelé igen merev /és ezt jelentős mértékben erősíti az a tény, hogy egyelőre nálunk önálló monetáris politikáról aligha lehet szó/, ezért a pozitív kiegyenlítődés csak az árszint emelkedése mellett mehet végbe. Ha ugyanis a veszteséges termelés illetve termékek árszintje nem vagy alig csökken, akkor az élenjáró termékek ill. termékcsoportok termelése csak akkor juthat elégséges erőforráshoz /munkaerőhöz és tőkéhez/ ha az árak ezeken a területeken emelkednek. Ennek alapvetően az az oka, hogy a veszteséges termelés fenntartásához a szükséges erőforrást valahonnan el kell vonni és nyilván más lehetőség nincs is, mint onnan, ahol a termelékenység emelkedése még elfogadható áremelés mellett fedezetet nyújt az állandóan emelkedő adóterheknek. Tehát minél szélesebb a tere a veszteséges termelés tartós fennmaradásának, sőt esetenként fejlesztésének, annál nagyobb a veszélye az infláció felgyorsulásának, a gazdasági kalkuláció lehetetlenülésének. Ebben az esetben ugyanis a termelékenyebb területektől a kevésbé termelékeny területek felé

áramlik a tőke. Ez viszonylag elég rövid távon a növekedés lefékeződéséhez, a nominális bérek emelkedéséhez, a nyitott gazdaság termelékenységének világpiaci leértékelődése következtében állandó súlyos külső egyensúlyi feszültséghez és a valuta szükségszerű leértékelődéséhez vezet. Ez utóbbi két tényező, a negatív irányú tőkemozgást elősegítő fiskális politikával együtt állandósuló és sajnos egyre gyorsuló inflációt okoz.

A költségvetési politika persze nemcsak előidézti az inflációt a negatív irányú tőkemozgás elősegítése révén. Egyúttal megteremti a feltételét is, amennyiben lehetetleníti egy tényleges restriktív monetáris politika végrehajtását. Kissé leegyszerűsítve, megteremti mindenféle termék állandó eladhatóságához a szükséges fizetőképes keresletet. A vállalatokra nehezedő és folyamatosan növekvő adók és elvonások, a hitelezés /álló- és forgóeszköz egyaránt/ feltételeinek szigorítása látszólag restriktív pénzügyi politikára utalnak. Valójában azonban a költségvetési újraelosztás állandó növekedése, a költségvetési hiány /bár csökkenő/ léte, a hitel-átütémezések jelentős növekedése, a sorbanálló vállalatok számának és a követelések összegének növekedése eddig biztosította az állandó túlkereslet fennmaradását, a pénz, illetve a monetáris szféra háttérbe szorulását.

Amennyiben ezen a helyzeten változtatni szándékozunk, tisztában kell lenni azzal, hogy az eddig rejtve maradt, de meglevő feszültségek és veszteségek felszínre kerülnek és az infláció tükrözéseket rövid távon még fel is erősítheti. A veszteséges termelés felszámolásának gazdasági és társadalmi költségei, mint a tőke kivonása, a helyi foglalkoztatási feszültségek felerősödése, a munkaerő átképzése és átcsoportosítása egyfelől, másfelől azoknak az adminisztratív akadályoknak a felszámolása, amelyek eddig meg-

gátolták, hogy a piac versenyképes szereplői az árakban /bérekben/ is érvényesíthessék erőpozíciójukat, együttesen az árszínvonalemelkedés ütemének ideiglenes gyorsulását eredményezheti. Rövid- és középtávon ugyancsak az inflációt táplálja a külső egyensúly helyreállítási szándékozó gazdaságpolitika is.

Legalább két dologról azonban nem volna helyes megfeledekezni. Egyrészt a veszteséges termelés fenntartása, a fizetési nehézségek elrejtése, a külső egyensúly megszilárdításának elhagyása - ha erre egyáltalán mód van - ma talán enyhíti az árakra nehezedő nyomást, de holnap újult erővel még magasabbra hajtja az árszínvonalemelkedés ütemét. Másrészt a mai, ideiglenesen felgyorsuló infláció jelentős részben a múlt felhalmozott feszültségeinek, aránytalanságainak, a gazdaság reál- és jövedelemelosztási folyamataiban évtizedek alatt felgyülemlett szerkezeti torzulásoknak a kifejeződése is.

Jelentheti-e mindez azonban azt, hogy az árszínvonalemelkedés ütemének erősödését tétlenül kell szemlélni és esetleg a csodában bizva reménykedni abban, hogy magától megfordul a folyamat? A válasz nyilvánvalóan csak tagadó lehet. Ez a tanulmány azonban nem azzal a szándékkal íródott, hogy egy részletesen kidolgozott és átgondolt antiinflációs gazdaságpolitikát körvonalazzon. Nem azért, mintha ilyenre nem volna égetően szükség. De az első lépésben fontosnak tartottuk azt is tisztázni, hogy tulajdonképpen miről van szó, amikor inflációról vagy az árszínvonal emelkedéséről beszélünk. "A hétköznapi ember számára nyilvánvaló, hogy az infláció komoly dolog, a közgazdász azonban elég óvatlan ahhoz, hogy magától értetődőnek tartsa azt."^{143/} Tanulmányunkban igyekeztünk szakítani ezzel a közgazdasági felfogással. Ha legalább részben siker koronázta törekvésünket, akkor elméleti szempontból talán közelebb kerülhetünk a lényeghez is, ti. egy olyan gazdaság-

és pénzügypolitika felvázolásához, amely a gazdasági mechanizmus átalakulásán keresztül elvezet egy kiegyensúlyozottabb, s ha nem is inflációmentes, de a mainál lényegesen alacsonyabb ütemű ár-emelkedés mellett megvalósuló gazdasági-társadalmi fejlődéshez.

Feltevésünk szerint egy ilyen gazdaság- és pénzügypolitika megkövetelné a monetáris hatóságok és intézmények függetlenségének megteremtését, és annak alapján egy szelektíven restriktív pénzügypolitika meghirdetését, a piaci verseny kiszélesítését, a mesterséges monopóliumok korlátozását és felszámolását, a piaci indíttatású tőkeáramlás kibontakozását és az ehhez nélkülözhetetlen pénz- és tőkepiac intézményeinek kiépítését. Emellett az inflációs várakozások kedvező irányú befolyásolása és ezzel az infláció letörése feltételezi azt is, hogy ez a gazdaságpolitika a célok és eszközök nyilvánosságra hozatalával, valamint az elhatározott lépések következetes betartásával olyan bizalmat szerezzen magának, amely bázisát képezheti egy széles társadalmi konszenzusnak. Egy ilyen széles társadalmi konszenzus - amelyben az egyes társadalmi rétegek megállapodásra jutnak többek között az elosztási arányokra vonatkozóan - nélkülözhetetlen az árstabilitás eléréséhez. Nélkülözhetetlen azért mert azt jelzi, hogy az egyes rétegek nem kívánják illetve nem tudják megkérdőjelezni a kialakult gazdasági-társadalmi erőviszonyokat.

Az /ár/stabilitás illetve az árszinvonalemelkedés alacsonyabb üteme egyrészt tehát egy viszonylagosan restriktív pénz- és költségvetéspolitikán alapulhat. Másrészt a szelektíven restriktív pénz- és költségvetési politika nem követhető, ha azt nem támasztja alá a társadalom egyes csoportjainak tudatos, kölcsönösen egyeztetett és elfogadott önkorlátozása. Az infláció ugyanis azokat a "... társadalmakat sújtja a legerősebben, ahol nem érte-

nek ahhoz, hogy leüljenek a tárgyalóasztal mellé és megvizsgálják, mit kell közösen tenni és hogyan osztozzanak ennek gyümölcseiben."^{144/}

Befejezés helyett

Az infláció folyamata egymással élesen eltérő gazdasági folyamatok kísérője lehet. Az árszintemelkedés nem feltétlenül végzet, minősítése attól függ, hogy milyen kimenetele lesz azoknak a gazdasági folyamatoknak, amelyeknek kísérője. Az árszintemelkedés során - időnként gyorsulása mellett is - éppúgy ráállhat egy gazdaság új egyensúlyi pályára, mint ahogy el is kanyarodhat attól. /Mindenesetre az igaznak látszik, hogy a legkisebb kockázatot ebből a szempontból a minél alacsonyabb infláció jelenti./ Ebből adódik az a következtetés, hogy bizonyos célok következetes megvalósítása és az ehhez rendelt eszközök - költségvetési újraelosztás viszszaosztása, külső egyensúly helyreállítása, a gazdasági verseny feltételeinek megteremtése - beleértve a gazdálkodó egységek piaci szelekcióját, a szabad és egységes ármechanizmus kialakítása, amely a működő árfolyamon keresztül kapcsolódik a világpiachoz, stb. - rövid távon esetleg erősítheti az árszinvonalemelkedés ütemét. Hosszabb távon azonban a termelési szerkezet átalakulása révén hozzájárulhat egy alacsonyabb árszinvonalemelkedés mellett megvalósuló egészségesebb növekedéshez. Az infláció lefékeződése vagy felgyorsulása a jövedelmek újraelosztásán keresztül igen eltérő hatást okozhat. Éppen ezért az árszintemelkedés tartalmáról, a körülményektől független, örökérvényű igazság aligha állítható.

1. A fogalmat részletesen Bauer Tamás: Tervgazdaság, beruházás, ciklusok c. könyve tárgyalja. KJK. 1981. 19. fejezet 443-448.o.

2. Soós K. Attila: Gazdasági reformok és rövid távú makro-ökonómiai szabályozás. MTA, KTI. Kézirat, 1983. II.kötet 88.o.

3. Erdős Péter: Értékkategóriák a tervgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1959. 1. 2.o.

4. Kornai János: Növekedés, hiány és hatékonyság. /A szocialista gazdaság egy makrodinamikai modellje/ KJK. 1982. 103.o.

5. Adam Zwass: Money, Banking & Credit in the Soviet Union & Eastern Europe. M.E.Sharpe inc. White Plains, New York, 1979. 30.o.

6. Paul Samuelson: Közgazdaságtan. KJK. 1976. 293.o.

7. Ennek a folyamatnak az okait az ún. piacgazdaságban részletesen elemzi többek között: Phillip Cagan: Persistent Inflation, Historical and Political Essays, Columbia Univ.Press. New York 1979. 69-97.o. és a Curing Chronic Inflation c. könyv, szerkesztette Arthur M. Okun - George L. Persy, szerkesztői összefoglaló, The Brookings Institution, Washington D.C. 1978. 1-21.o.

8. "Azt hiszem, feltétlenül kijelenthető, hogy közgazdaságtudományunk bűne, hogy ma már nem csak a közgazdaságtudományon belüli félreértésekre ad alkalmat a sokféle és következetlen meghatározás, hanem a hétköznapi tudat szintjén is nem elhanyagolható zavarokat okoz. Ez utóbbit már csak azért sem lehet lebecsülni, mert azok a folyamatok, amelyeket részben vagy éppen egészben "infláció" címkével látnak el, nem függetlenek a hétköznapi tudatot képviselő legszélesebb körű tömeg várakozásától és viselkedésétől." Bánfi Tamás: Infláció - árszínvonal-emelkedés: külső okok, társadalmi hatások. Kézirat, 1983. 1.o.

9. Közgazdasági Enciklopédia, Atheneum, Budapest, 1929. II. kötet, 858.o.

A zavarra jellemző, hogy Riesz Miklós "A pénzforgalom és hitel" c. tankönyvében így fogalmaz: "A könyvben következetesen elkerüljük az "infláció" kifejezést, mert nincs általánosan elfogadott közgazdasági értelmezése. Riesz Miklós: I.m. 66.o. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.

10. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 213.o.

11. Közgazdasági Enciklopédia, Atheneum, Budapest, 1929. II. kötet, 858.o.

"A Déliek a háborút nagyjából bankó préssel /printing press/ finanszírozták, melynek eredményeként az infláció mértéke elérte a havi átlag 10 %-ot 1861 októbere és márciusa között." Milton Friedman: Free to Choose, Penquin Books, New York, 1980. 306.o.

12. Abban az esetben, amikor a belső értékkel nem bíró pénz együtt forog a belső értékkel bíró pénzzel, akkor a belső érték nélküli pénz még csak pénzhelyettesítőnek tekinthető. A belső érték nélküli pénz - ami ebben az esetben még csak pénzhelyettesítő - két fő fajtája a papírpénz és a hitelpénz. E két fajta egymástól /és a tényleges pénzeketől/ éppen akkor válik el, amikor bekövetkezik az árszinvonal folyamatos emelkedése.

13. V.ö. G.A.Kozlov: A pénz és pénzforgalom elmélete. Pénzügyminisztériumi Könyv és Lapkiadó Vállalat. 1951. 164.o.

14. Ricardo és Marx klasszikus vitájának részletes ismertetése a pénzmennyiség és az árszinvonal kapcsolatáról, meghaladja a lehetőségeinket, ezért e vitának itt csak egy elemét érintjük. Ha a tiszta aranypénzforgalom elméleti modelljét mint valóságosan létezőt feltételezzük, akkor a pénz /az arany/ mennyiségének változása önmagában nem hat az árszinvonalra. Ha azonban az arany mellett az ún. pénzhelyettesítők is jelentős szerephez jutnak a forgalom lebonyolításában, akkor úgy tűnik, a helyzet nem ennyire egyértelmű.

A pénzhelyettesítők két típusa a hitelpénz, illetve a papírpénz megkülönböztetése - rendes körülmények között utólagos lehet. Így könnyen előfordulhat, hogy a szándék szerint hitelpénzként kibocsátott valuta, utólag papírpénz teremtéssé válik, téves üzleti számítások vagy váratlan események miatt. A XIX. század elején bekövetkező gabona áremelkedést igen eltérő módon magyarázták a szakértők. Ricardo szerint a túl sok pénz, Marx szerint a rossz termés következménye volt az áremelkedés. Ha a pénz tisztán árupénz, akkor a ricardoi nyers mennyiségi elmélet nem ad kielégítő magyarázatot. Ugyanakkor, ha a pénz nem csak arany, illetve a pénzhelyettesítőket széles körben felhasználják, akkor Marx magyarázata is bizonyos hiányérzetet kelt. Hiszen, amennyiben a gabonatermelést hitellel finanszírozták jelentős részben - és ez egyáltalán nem kizárt - akkor a váratlan rossz termés következtében a hitellel teremtett pénz igen magas hányada visszafizethetlenné vált. Ezért ideiglenesen valóban túl sok lett az áruval nem fedezett fizetőképes kereslet. Azért a fizetőképes kereslet - többek között ^{és} nem a pénz, mert a pénz ebben a rendszerben csak az arany. De ki tagadná, hogy a hitelnyújtás alapján teremtett bankjegy nem éppúgy keresletet támaszt, mint az arany. A túlkereslet pedig valószínűleg árfelhajtó lesz. S mivel a pénzhelyettesítők arannyal nincsenek 100 százalékgig fedezve, ha akarnák se tudnák konverzió révén kiszívni a most már papírpénzzé vált bankjegyeket. Így az árszínvonal eredeti szintjére csak úgy állhat vissza, ha kellő pénz, tehát aranytartalék és import lehetőség révén a kínálat oldalán lehetséges a beavatkozás, és az ex ante túlkereslet felszámolása. Összegezve tehát úgy tűnik, hogy nem tiszta aranypénz-rendszerben, ahol a pénzhelyettesítők már quasi pénznek tekinthetők, nem zárható ki egyértelműen és rövid távon a pénzmennyiség változásának hatása az árszínvonal ala-

kulására. V.ö. K.Marx: A tőke. Kossuth Könyvkiadó, 1974. III. kötet, 521-522.o.; K.Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához. MEM. Budapest, 1965. 13. kötet; Heller Farkas: A közgazdasági elmélet története. Gergely R. Könyvkereskedés, Budapest, 1943. 355-368.o.; Földes Béla: Társadalmi gazdaságtan, Atheneum, Budapest, 1913. II. kötet. 332-339.o.

15. A változatlan érték mérő elméleti szerepét tekinti át Bánfi Tamás - Hagelmayer István: Pénzelmélet és pénzügypolitika c. könyvében. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 95-102.o.

Az árváltozás feltételeit aranypénzrendszerben részletesen elemzi Bácskai Tamás: Pénzáru és pénzérték a jelenkori kapitalizmusban. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 36. kötet. 1972. április.

16. Az aranystandard és az aranydevizastandard működéséről lásd Hagelmayer István - Boros Imre - Bánfi Tamás: Az aranydevizarendszer kudarcai és tanulságai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 11-53.o.; Bánfi Tamás: Valutaárfolyamelmélet és -politika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 25-50.o. ill. az aranystandard valóságos működéséről Magyarországon e század 20-as éveiben Péteri György: Nemzetközi liquiditás és nemzetgazdasági szempont a magyar monetáris politikában 1924-31 között. Közgazdasági Szemle 1980. 10.sz.

17. K.Marx: A tőke. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. I. kötet 125.o.

18. Erdős Péter: Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 124.o.

19. K.Marx: I.m. 97-98.o.

20. Friedrich August Hayek: The Denationalization of Money, The Institute of Economic Affairs, London, 1976. VI.fejezet

21. V.8. Varga Jenő: A pénz uralma békében, bukása háborúban. Népszava Könyvkereskedés Kiadása, Budapest, 1918.; Popovics Sándor: A pénz sorsa a háborúban. Bp. 1929. MTA Kiadása; Ausch Sándor: Az 1945-46. évi infláció és stabilizáció, Bp. Kossuth KK. 1958.; Varga István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. Budapest, KJK. 1964.; Ránki György: Inflation in Post-World War I. East Central Europe. Kézirat, 1982.

22. "A kísérletek, hogy a pénzjegyek forgalma időnkénti lecsapolással csökkentessék, hasonlítanak ahhoz az eljáráshoz, amelyet az orvosi tudományban szimptomatikus kezelésnek neveznek, ellentétben a kauzális kezeléssel." Popovics Sándor: I.m. 129.o. Arról az apróságról sem célszerű elfeledkezni, hogy "... például az adóbeszedés többbe kerül, mint amekkora összeget a kincstár képes bevonní ily módon." Ránki György: I.m.

23. Többek között azért sincs igazuk azoknak a közgazdászoknak, akik a foglalkoztatás fenntartása érdekében kiállnak az pazarló, értelmetlen, improduktív beruházások mellett, Keynes-re hivatkozva: "Két piramis vagy két siratóéneket a holtakért kétannyit ér, mint egy; két vasútvonal Londonból Yorkba nem ér kétannyit, mint egy." I.M.Keynes: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. KJK. Budapest, 1965. 153.o. idézi Joan Robinson: Contributions to Modern Economics, Basil Blackwell Oxford, 1979. 70.o.

24. Az USA-ban "Az 1861-65. évi polgárháború idején a hadikiadások finanszírozására hatalmas papírpénz kibocsátás vált szükségessé, s ez a papírpénz jelentékeny elértéktelenedésére vezetett" G.A.Kozlov: I.m. 126.o.

25. V.ö. Berend T. Iván - Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Kossuth - KJK. 1972. 77-78.o.; John Komlós: Az osztrák-magyar "közös piac". Valóság, 1983. 5.

26. V.ö. Varga Jenő: A drágaság. In: A Magyar Közgazdasági Társaság Ankétja: A drágaság. MKT Kiadványa, 1912. 217-232.o. Varga Jenő a hazai "drágaság-vitával" párhuzamosan részt vett a nemzetközi szociáldemokráciának a drágaságról a "Neue Zeit" hasábjain folytatott vitájában is. A vitát részletesen ismerteti Bácskai Tamás I.m.-ben.

27. Varga Jenő: A pénz uralma békében és bukása háborúban. Népszava, 1918. 75.o.

28. V.ö. A drágaság. A Magyar Közgazdasági Társaság Ankétja, 1912. Bácskai Tamás: Pénzárú és pénzérték a jelenkori kapitalizmusban. MNB. Közgazdasági FőosztályKözleményei. 36.köt.1972. április III. fejezet; Bánfi Tamás - Hagelmayer István: I.m. 87-96.o.

29. Varga Jenő: A drágaság. I.m. 233.o.

30. Heller Farkas: A drágaság kérdése elméleti megvilágításban. In:A magyar Közgazdasági Társaság ankétja: A drágaság,MKT Kiadványa Bp. 1912. 9.o.

31. Heller Farkas: U.o. 9.o.

32. Heller Farkas: U.o. 10.o.

33. "Helyes ellenben a kvantitáselmélet ... amidőn az arany szerepe megszűnt, a bankjegy függetlenné vált az aranytól..." Varga J.: A pénz uralma békében és bukása háborúban. 105.o. Meg kell jegyezni, hogy a szövegekörnyezetből kiragadva kicsit félrevezető lehet ez az idézet. Varga J.ezt a megállapítást ugyanis a háború viszonyai között tartja helyénvalónak. Békében számára a pénz és az arany egy és ugyanaz, tehát ilyenkor a mennyiségi elmélet számára semmilyen értelemben nem fogadható el.

34. Bánfi T. - Hagelmayer I.: Pénzelmélet és pénzügypolitika. 262-265.o.; Erdős Péter: Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúrain-
gadozások és a gazdasági válságok elméletéhez. KJK. 1974. 53-63.o.

35. "Az aranyérme-rendszer az első világháború után számos országban megszűnt. Ennek fő oka az volt, hogy a világ aranykészle-
te már nem volt elegendő a megnövekedett forgalom szükségleteinek és különösen az egyensúlyukat veszített fizetési mérlegek nagy hiányának a kiegyenlítésére." Ez a megállapítás A szocialista gazdaság pénzügyei c. kötetben található. /Szerkesztette: Riesz Miklós, Tankönyvkiadó, 1982. 267.o./ Véleményünk nem csak abban tér el ettől, hogy mikor szűnt meg ténylegesen az aranyérme-rendszer, hanem abban is - és ez tűnik fontosabbnak - hogy azt mi idézte elő. Elképzelhető, hogy az arany mennyiségi elégtelensége is közrejátszott térvesztésében, de ennél sokkal nyomósabb érvnek látszik az a minőségi változás, amely a gazdaság autonómiájának csökkenésében illetve központi beavatkozás növekedésében jelölhető meg.

36. "A pénz elmélete összenőtt az idővel, s hű tükörképe azok-
nak a folyamatoknak, amelyek az adott korokat meghatározzák." Adam Zwass: Money, Banking & Credit in the Soviet Union & Eastern Europe. M.E.Sharpe inc White Plains, New York 1978. 30.

37. Ilyen volt például az angol kísérlet. V.ö. J.M.Keynes
A Tract on Monetary Reform. London, 1924.

38. Részletesen lásd: Bánfi Tamás - Hagelmayer István: I.m.
346-354.o. ill. Bánfi Tamás - Surányi György: Árszinvonalemelkedés
vagy/és infláció. Valóság, 1979. 8.sz.

39. Heller Farkas: Közgazdaságtan. Németh József Könyvkiadó
Vállalata. Bp. 1921. 230.o.

40. Varga Jenő: A drágaság. MKT Kiadványa, 1912. 217.o.
ill. 237.o.

41. 1917 és 1921 között az inflációt Szovjet-Oroszországban praktikusán is felhasználták a jövedelemarányok gyökeres átrendezése érdekében. A háború alatt megkezdődött, majd a forradalom után felgyorsuló és száguldóvá váló infláció kettős célt szolgált. Egyrészt a "gazdasági élet naturalizálását, vagyis az áru- és pénzviszonyok felszámolását", másrészt a jövedelem újraelosztás átalakítását a munkásosztály javára. V.ö. Szamuely László: Az első szocialista gazdasági mechanizmusok. KJK. Bp. 1971. 23-33.o.; 51-65.o. ill. Alec Nove: An Economic History of the USSR Pelican Books, 63-74.o.

"A Szovjetunió békés szándékainak, a szovjet nép emelkedő jólétének és a sorozatos árleszállításoknak láttán a világ dolgozói előtt egyre világosabbá válik a szocializmus és a kapitalizmus rendszere közti éles különbség." Keszthelyi Máté: Árleszállítás a Szovjetunióban, áremelkedés a kapitalista államokban. Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle, 1951. V.évf. 3. sz. 302.o.

42. G.A.Kozlov: I.m. 210.o.

43. Az SzKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. II. rész. Kossuth Könyvkiadó, 1954. 404. o. idézi: I.V.Jakovec: Árak a tervgazdaságban. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 54.o.

44. E kettősséget jól illusztrálja Ausch Sándor: Az 1945-46. évi infláció és stabilizáció /Kossuth Könyvkiadó 1958./ c. könyvében adott definíciója: "Inflációnak nevezzük a pénzforgalom csatornáinak fölös papírjegyekkel való olyan feltöltését, amely a pénzérték csökkenésével és a nemzeti jövedelemnek a dolgozó osztályok terhére való újraelosztásával jár." Ausch S. I.m. 14.o. Ausch az eredeti értelemben használja az inflációt, miközben ugyanúgy nevezi a korszak a viszonylag lassú áremelkedést is. Az összekötőkapocs a reálbérré vonatkozó kitétel: "A reálbérek rendszeres csökkenése tehát a kapitalista infláció törvényszerű

jelensége." Ausch S. I.m. 13. o.

45. "Igy a pénzügyi tervezés és cselekvés elsődleges célja, hogy megakadályozza, hogy a fogyasztóknál felesleges likviditás képződjék és azt felhasználják, azaz általában elkerüljék az inflációt, mind a nyílt, mind a burkolt formáját /bár maga a szó "infláció" ki van tiltva a szovjet közgazdászok szótárából, legalábbis amíg a saját gazdaságukra vonatkozik/" . G.Garvy: The Monetary System and the Payments Flow. 291.o. in: Socialist Economics, szerk.: Alec Nove és D.M.Nuti Penguin Books, 1976.

46. Még a 60-as évek elején is a szocializmustól teljesen idegennek tekintették az inflációt, jóllehet Magyarországon az 1946-os stabilizációt követően egészen az ötvenes évek végéig az árszínvonal esetenként nagymértékben emelkedett. "A szocialista gazdaság az inflációt nem ismeri mint a gazdaságpolitika eszközét. Ez a szocialista gazdaság természetétől idegen, a szocialista gazdaságtörvényszerűségeivel ellentétes, hiszen a szocializmus legfőbb célja, hogy az arányosan fejlődő gazdaság adta lehetőségek alapján biztosítsa a lakosság egyre növekvő életszínvonalát. Az infláció pedig az életszínvonalat támadja meg, alattomosan kikezdi a reálbéreket, reáljövedelmet, majd mind nyiltabban veszi el a dolgozó osztályoktól jövedelmüket. Ez pedig a szocializmustól mélységesen idegen". Ács Lajos: A szocialista hitelelmélet néhány kérdése. KJK, 1961. 182.o. Pár évvel később már Ács Lajos is visszafogottabban fogalmaz. "Le kell mondanunk arról az elképzelésről, hogy csak azért, mert a gazdaság szocialista, nem lehet nálunk infláció, nem kerülhet forgalomba papírpénz." ill. "Természetesen az ilyen rugalmas jellegű pénzügyi politika /ti. a költségvetésnek folyósítandó bankhitel/ bizonyos feszültségeket is okozhat és némi inflálódáshoz is vezethet. Helyességének meg-

ítélésekor csak abból lehet kiindulni, hogy a reálbérek növekedésében, a termelékenység növekedésében stb. a kívánt célokat elértük-e." Ács Lajos: A szocialista pénz elmélete, KJK. 1966. 39. és 57.o.

47. A felsorolt álláspontok megtalálhatóak: Dobrovits Iván: Gondolatok a papírpénz szerepének értelmezéséről, Pénzügyi Szemle 1964. 8. 624.; Zala Júlia: Elkerülhető-e a pénzérték csökkenése a szocialista tervgazdaságban, Közgazdasági Szemle 1974/4.; Földes Károly: Elméleti megfontolások a pénz vásárlóerejéről. Közgazdasági Szemle 1970/2. Szegő Szilvia: A modern gazdaság inflációs folyamatainak természetéről. Közgazdasági Szemle 1972/7-8.sz.; Rácz László: Árszinvonal és tervszerű árpolitika. Közgazdasági Szemle, 1969/11. sz.

48. Csikós-Nagy Béla: Inflációelmélet és antiinflációs politika. I. c. Inflációelmélet és antiinflációs politika. Szerk: Csikós-Nagy Béla, KJK. 1977. ill. Csikós-Nagy Béla: Az új árforradalom árnyékában. Kossuth Könyvkiadó 1978.

49. "Inflációnak nevezem az árszinvonal nyilvánvaló kétséget kizáró emelkedésének folyamatát" Radnóti Éva: A kúszó infláció elméleti problémái. KJK. 1974. 15.o.

50. Hagelmayer István: "Pénz és pénzpolitika a szocializmusban. KJK. 1976. 103.o.

51. Hagelmayer István: I.m. 88.o.

52. V.ö. Csikós-Nagy Béla: Inflációelmélet és antiinflációs politika. I.m. 21.o.

53. Szegő Szilvia: Az infláció elméleti kérdései a fejlett tőkés országokban. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei. 27.sz. 1971.júl.; Csikós Nagy Béla: Új árforradalom árnyékában. Kossuth Könyvkiadó 1978.

48.o. A termelékenység növekedése mögött elmaradó árszinvonal csökkenést relativ inflációnak nevezi Radnóti Éva A kúszó infláció elméleti problémái c. könyvében. KJK. 1974. 1974. 252.o.

54. Hagelmayer István: I.m. 104.o.

55. Hagelmayer István: I.m. 104. o. lábjegyzet.

56. Hoch Róbert: Fogyasztás és ár. KJK. 1972. 27.o. Hoch R. definíciója közeli rokonságot mutat az ún. utalványozási elmélet talaján álló J. Schumpeterével: "Pénzkészletét ... mindenki aszerint értékeli, hogy milyen értékű fogyasztási javakat szerezhet be a pénz révén. ... a pénz csereértéke mindenki számára azoknak a fogyasztási javaknak a használati értékétől függ, amelyeket jövedelméért beszerezhet." Joseph A. Schumpeter: A gazdasági fejlődés elmélete. KJK.1980.Bp.94.o.

57. Merőben új módon közelíti meg ezt a problémát nemrég megjelent könyvében Bánfi Tamás. Az értékelmélet alapvető kategóriáit helyezi sok szempontból új megvilágításba. Bár kísérlete intellektuális szempontból is rendkívül izgalmas, kritikai értékelése pillanatnyilag meghaladja lehetőségünket. V.ö. Bánfi T. - Hagelmayer I. I.m. 57-107.o.

58. K. Marx: A tőke. I. Kossuth KK. 1973. 99.o.

59. Bácskai Tamás: Pénzáru és pénzérték a jelenkori kapitalizmusban. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei. 1972. 35.

60. Bánfi Tamás ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy "... az áruk használati értéke különböző minőségeket jelent, így annak összege és egysége értelmezhetetlen." Éppen ezért "Ha valami nincs, az az elméletben sem lehet, tehát nem szabad feltételezni." /Bánfi T. - Hagelmayer I.: I.m. 63.o./ Bár kétségtelenül igaz, hogy a használati érték egysége mint fogalom teljesen ellentmondásmentesen nem illeszthető bele a marxi értékelméletbe. Azonban ebben a formában Bánfi T. ellenvetésével nem értünk egyet. Az értékegység léte ugyanis éppúgy megkérdőjelezhető, ugyanúgy állítható, hogy elvont alakjában, valóságosan megragadható formában nem létező kategória akárcsak a használati érték egysége. Ezen az alapon persze mondhatnánk, hogy az értékelmélet egésze nem létezik, csupán elméleti konstrukció. De ezt Bánfi T. sem állítja. Az érték illetve az értékelmélet mélyebb vizsgálata viszont témánktól elég messzire vinne, ezért arra itt nem térhetünk ki. Még egy megjegyzés azonban ide kívánkozik. Ha a használati érték egysége nem létezik, akkor eléggé meglepő, hogy néhány oldallal később miért használja ugyanezt a kategóriát teljes természetességgel Bánfi T.is.V.ö.Bánfi - Hagelmayer:

I.m. 80-81.o. ill. 85. o.

61. V.ö. Bácskai Tamás: I.m. különösen a II. fejezet.; Hagelmayer István - Boros István - Bánfi Tamás: Az aranydeviza-rendszer kudarcai és tanulságai. KJK. 1975. 28-34.o.

62. Ezeknek a törekvéseknek a naivitását és lehetetlenségét részletesen elemzi Hagelmayer I. V.ö. Bánfi Tamás - Hagelmayer István: Pénzelmélet és pénzügypolitika, Tankönyvkiadó 1984. 137-161.o.

63. Ez nem tűnik a valóságos folyamatoktól történő elrugaszkodásnak. Ha nem is bizonyítja az állítás helyességét, de jól illusztrálja az, hogy "... négy évszázad alatt az arany értéke gyakorlatilag éppen annyit csökkent, mint az összes áru és szolgáltatás átlagáé." Kopátsy Sándor: A pénzügyi egyensúly értelmezése és a gazdaság pénzigénye. Kézirat. 1975. 32.o.

64. "A reálbéreknek a nominális bér változásával szemben tanúsított viszonylagos érzéketlensége mintha arra utalna, hogy a reálbér, a munkaerő reálára szokatlanul merev, vagyis mintha az látszódnék igazolódni, hogy ez az ár bizonytalannal nem nagyon tér el sem lefelé, sem felfelé a munkaerő értékétől." /Erdős Péter: Bér, profit, adóztatás. 195. o. KJK. 1976./

65. Erre a problémára Hoch Róbert irányította rá a figyelmet. V.ö. Hoch Róbert Fogyasztás és ár. KJK. 1972. 25-65.o.

66. A pénz semlegességét a neutrális pénzelmélet hiveihez hasonlóan értelmezzük. A pénz addig maradhat semleges, amíg rugalmasan, a forgalom igényeihez megfelelő módon alkalmazkodik. A hatékony termeléshez képest akár a túl bőséges, akár a túl szűkre szabott pénzkibocsátás letériti a gazdaságot egyensúlyi pályájáról. És ilyenkor már a pénz nem tekinthető semlegesnek. V.ö.: Heller Farkas: A közgazdasági elmélet története. 418-423.o./
Ennél valamivel puhább és ennyivel reálisabb szerepet vár el a

pénztől F. Hayek: The Denationalization of Money c. munkájában, amikor megelégszik egyrésztjazzal, hogy a pénzrendszer a hibákat gyorsan kiküszöbölje, másrésztjazzal, hogy az "eredeti termelési tényezők" ára viszonylagos stabilitást mutasson. V.ö. F. Hayek I.m. 70-72.o.

A magyar szakirodalomban ehhez hasonló értelemben használja a semlegesség fogalmát Szegő Szilvia: A modern gazdaság inflációs folyamatainak természetéről c. cikkében. Közgazdasági Szemle, 1972. 7-8. sz.

67. V.ö. Erdős Péter: Adalékok a mai tőkés pénz, konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez. KJK. 1966. ill. Bér, profit, adóztatás KJK. 1976.

68. Erdős Péter: Adalékok... i.m. 156.o.

69. A termelőeszközök piacán a pillanatnyi kereslet egyik eleme az amortizációból képződő pótlási alap. Éppen ezért gyakorlati szempontból célszerű az amortizációt is a folyó jövedelem egyik elemének tekinteni.

70. V.ö. Erdős Péter - Molnár Ferenc: Infláció és válságok a hetvenes évek amerikai gazdaságában. KJK. 1982. 57.o.

71. Erdős P.: Adalékok... i.m. 132.o.

72. Erdős P.: Adalékok... i.m. 133.o.

A P_f képlet a logikai levezetésen kívül egyszerűen adódik a marxi újratermelési egyenletekből:

$$C_1 + V_1 + M_1 = T$$

$$C_2 + V_2 + M_2 = F$$

$$\text{egyensúlyi feltétel: } C_2 = V_1 + M_1$$

$$C_2 = F - /V_2 + M_2/$$

$$V_1 + M_1 = F - /V_2 + M_2/$$

$$V_1 + V_2 = F - /M_1 + M_2/$$

$$V_1 + V_2 = B \text{ /munkabérek összege/}$$

$$M_1 + M_2 = f \text{ /fogyasztás értékösszege/}$$

$$B = F - f$$

$$l = \frac{B}{F-f}$$

73. Erdős P.: Adalékok... 1974. KJK. 175.o.

74. Erdős P.: Bér, profit, adóztatás. KJK. 1976. 113.o.

75. Erdős P. legújabb - Molnár Ferencsel együtt publikált - munkájában elég nyilvánvalóan még inkább eltávolodik a P_f képlet eredeti értelmezésétől. Ez azonban az amerikai gazdaság hetvenes évekbeli működéséről írt elemzésük mélységét egyáltalán nem korlátozza, tehát gyakorlati szempontból teljesen meggyőző. V.ö. Erdős P. - Molnár F.: I.m. 57-58.o.

76. Ezzel a módosítással továbbra is Erdős Péter levezetését tekintjük kiindulópontnak. V.ö. Erdős Péter: Bér, profit, adóztatás KJK. 1976. 130-133.o.

77. Erdős Péter: U.o. 130-131.o. Itt Erdős Péter nem tisztázza, mit is tekint egységnyi munkaerőnek. Szerintünk egységnyi munkaerő: az egységnyi fogyasztási cikket - használati értéket - elfogyasztó munkás.

78. Erdős Péter: U.o. 131.o.

79. Erdős Péter: U.o. 132.o.

80. Erdős Péter: U.o. 132.o. A fogyasztási cikkek ára a következőképpen adódik a keynesi egyenletekből:

$$P = \frac{E}{O} + \frac{Q_1}{R} = W + \frac{I' - S}{R} = 1 + \frac{I' - S}{R}$$

P = árszint

E = a közösség időegység alatti jövedelme /nemzeti jövedelem folyó áron/

O = időegység /1 év/ alatt piacra vitt javak volumene

Q_1 = profit a fogyasztási cikk termelésben

R = 1 év alatt megtermelt fogyasztási cikkek volumene

I' = Nettó beruházás termelési költsége /felhalmozás/

S = megtakarítás /pénzben/

$\frac{E}{O}$ = W a nemzeti jövedelem egységére jutó pénzbeli jövedelem, ha ezt egységnyinek vesszük, akkor

$$\frac{E}{O} = W = 1$$

$P = 1 + \frac{I' - S}{R}$ azt jelenti, hogy a fogyasztási cikkek árszorzója annak megfelelően egyenlő egy egységgel - azaz az árszinvonal akkor stabil - ha a beruházások /felhalmozás/ termelési költsége egyenlő a megtakarítással. Vagyis a fogyasztási cikkek árszintje akkor tekinthető "magasnak" vagy "drágának", ha túl magas a személyi jövedelmek fogyasztásra szánt hányada és/vagy túl magas a felhalmozás.

81. Erdős Péter: U.o. 116.o.

82. "A munkatermelékenység és a bér alakulása között ágazati, vállalati és egyéni szinten nincs törvényszerű kapcsolat. Megbízható összefüggés csak népgazdasági szinten mutatható ki." Forgács Katalin - Égető Emese: Szocialista egyenlőség az elosztásban. KJK. 1978. 140.o.

83. Jánossy Ferenc szerint az a törvényszerűség, amely szerint "... tehát a fogyasztásnak a munkatermelékenység emelkedésével megközelítőleg arányosan kell növekednie " mély fordulatot jelzett általában a gazdasági folyamatok alakulásában, és ha jól értjük, a marxi gondolatsorban is. A marxi bővített újratermelési sémák - amelyek eltekintenek a termelékenység emelkedésétől - a fejlődés során a gazdaság teljes egészének "átkapitalizálódásával" objektív korlátokba ütköznének, lehetetlenné

téve a további növekedést. Ezt a felismerést a marxisták közül elsőként Rosa Luxemburg bizonyította, még jóval azelőtt, hogy a "Nagy Válság" illetve az ezt követő kibontakozás ráirányította volna a figyelmet a termelékenység egyedüli - vagy legalábbis döntő jelentőségű - növekedéshordozó szerepére. Jánossy Ferenc az említett összefüggést elsősorban az 1930-as évektől tartja érvényesnek, s ezért a "Nagy Válságot" fordulópontnak minősíti. Az USA-ban például "Az azóta eltelt öt évtized alatt mind a munkatermelékenység, mind pedig az átlagos reálbér kerekben megnégyszereződött." V.ö. Jánossy Ferenc: Egy evolúciós alternatíva. Valóság, 1982.2. sz. ill. Rosa Luxemburg: A tőkefelhalmozás. Kossuth Könyvkiadó 1979. 84-127.o. ill. 273-318.o.

Itt még természetesen nincs figyelembe véve számos fontos tényező, így a béren kívüli egyéb pénzbeli jövedelmek, a nettó megtakarítás alakulása, az ingyenes vagy névleges térítés ellenében nyújtott társadalmi juttatások, szolgáltatások, a gazdaság külső egyensúlyi helyzete stb. V.ö. Hagelmayer István: Pénz és pénzpolitika a szocializmusban. KJK. 1976. 105-107.o.; Hoch Róbert: Fogyasztás és ár. KJK. 1972. 78-88.o.

84. Ezt a matematikai egzaktság kritériumainak is eleget téve J. Robinson növekedési elméletére alapozva bizonyítja Tenner György: "Ha azzal számolunk, hogy a termelékenység növekedésével együtt - azzal azonos ütemben - növekszik az egy főre eső reálbér, sémánk az egyensúly követelményeinek eleget fog tenni." /Az egyensúlynak itt is - csak úgy, mint J. Robinsonnál - feltétele a stabil árszinvonal./ V.ö. Tenner György: Adalék a marxista újratermelési elmülethez. /Kísérlet J. Robinson növekedési elméletének marxista adaptációjára/ Kandidátusi értekezés, Budapest, 1975. 174.o.

85. A technikai haladás jellege és az újratermelés két osztálya közötti összefüggést részletesen elemzi Tenner György már idézett disszertációjában, illetve Zelkó Lajos a "Vállalatelmélet és politikai gazdaságtan" c. könyvében. KJK. 1978. 185-215.o.

86. V.ö. Joan Robinson: Imperfect Competition, Economic Journal, 1953. September, ill. The Philosophy of Prices, In: Contributions to Modern Economics, Basil Blachwell, Oxford 1979. 146-165.o.; F.A.Hayek: The Campaign Against Keynesian Inflation, in: New-Studies, Routledge & Kagan Paul, London and Henley 209-218.o.; Philip Cagan: I.m. 12-32.o.; Erdős Péter - Molnár Ferenc: I.m. 93-103.o.; Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan története az 1870-es évektől napjainkig. KJK. 1979. 238-278.o.; Szabó Katalin - Szegő Szilvia: Három tézis a monopolárakról. Közgazdasági Szemle 1982. 10.sz.; Tarafás Imre: Az infláció monetáris elméletéhez. Közgazdasági Szemle, 1973. 10.

87. Ezt a jelenséget P. Cagan az "árak asszimmetrikus változásának" fogalmával jelöli. V.ö. P. Cagan: I.m. 29-32.o.

88. Hagelmayer István: Pénz és pénzpolitika a szocializmusban. KJK. 1976. 107.o.

89. Forgács Katalin - Égető Emese: Szocialista egyenlőség az elosztásban. KJK. 1978. 24.o.

90. J.R.Hicks: A keynesi gazdaságtan válsága. KJK. 1978. 419.o.

91. J.R.Hicks: I.m. 420.o.

92. J.R.Hicks: I.m. 423.o.

93. V.ö. P.Cagan: I.m. 2-3.o.; M.Friedman: Free to choose, 1980. 298.o. ill. 306.o.; F.A.Hayek: The Campaign Against Keynesian Inflation, 195.o. Pelican Books.

94. Más alapról, és eltérő érveléssel, de hasonló következtetésre jut M. Kalecki is. A szakszervezetek által kiharcolt bérnövekedés csökkenti a profitrátát. "Ez az egy vállalat vagy egy ágazat versenyhelyzetére gyakorolt kedvezőtlen hatás alacsonyabb profitrés irányában ható politika elfogadására ösztönöz." Az eredeti elosztási arányok visszaállítása ugyanis csak az árak - költségek növelése útján lenne megoldható. Ha a monopólium foka magas, akkor az árak emelése - a nem monopolizált területek terhére, tehát itt sem általánosan - még megvalósítható lenne. Azonban az erős és kiterjedt szakszervezet képes korlátozni a monopólium fokát. A monopólium fokának csökkenése viszont aláássa a vállalatok /monopóliumok/ egyéni áralakító szerepét s így az ár-növelés tartós tendenciáját. V.ö. Michal Kalecki: A tőkés gazdaság működéséről. Válogatott tanulmányok 1933-1970. KJK. 1980.95.o.

95. V.ö. Michael Stewart: Keynes and After, Pelican Books 1973. 210-236.o.

96. J.R.Hicks: I.m. 427.o. Hicks megkülönbözteti az ún. fixáras piacokat, az ún. flexáras piacoktól. Flexárasnak a tömegárúk és az értékpapírok piacát tekinti. Tipikus - ha nem éppen a legtipikusabb - fixáras piacnak a munkapiacot tekinti, ahol az árakat "csinálni" kell, "... s nem a kereslet-kinálat határozza meg nap mint nap őket."

97. J.R.Hicks: I.m. 427.o.

98. V.ö. Radnóti Éva: I.m. 179-181.o.; Petschnig Mária: A pénz értékcsökkenése a szocializmusban. KJK. 1983. 228-229.o.; Zala Júlia: Elkerülhető-e a pénzérték csökkenése a szocialista tervgazdálkodásban? Közgazdasági Szemle, 1974. 4.

99. V.ö. Hagelmayer István: Pénz és pénzpolitika a szocializmusban. KJK. 1976. 105.o.

100. V.ö. Bauer Tamás: Tervgazdaság, beruházás, ciklusok. KJK. Budapest, 1981. ill. Soós K. Attila: Gazdasági reformok és rövid távú makroökonómiai szabályozás, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Kézirat, 1983.

101. A válságra-visszaesésre adott gazdaságpolitikai válaszokat elemezve Szalkai István sokoldalú, igen alapos analízis után vonja le azt a következtetést, hogy "... a tőkés országok általában restriktív pénzügyi /elsősorban monetáris/ politikával reagáltak az olajválságra, lehetővé tették ugyanakkor a reálbérek növekedését, ami az olajválság terhét a vállalati profitokra, illetve a beruházási keresletre hárította." Szalkai István: Nemzetközi valutarendszer - tőkés gazdaságpolitika, in: Botos K. - Patai M. - Szalkai I.: Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink. KJK. 1980. 217.o.

102. Az egész fejezet megírásánál alapvető segítséget jelentett Hagelmayer István: A külső infláció és a cserearányromlás belső hatásai /Közgazdasági Szemle 1975. 7-8.sz./ illetve Bánfi Tamás: Infláció-árszinvonalemelkedés: a külső okok és a társadalmi hatások /Kézirat, 1983./; Szalkai István: Árfolyam-, hitel- és költségvetési politika a külső egyensúly javításának szolgálatában. /Általános megközelítés/ Pénzügykutató Intézet Kézirat, 1981. márc. c. tanulmányai, továbbá Huszti Ernő - Tarafás Imre: A monetáris folyamatok főbb vonásai 1918-78. Kézirat, 1979.; Gyöngyössy István: A nemzetközi pénzmozgások hatása az érintett országok fizetési mérlegére és belső liquiditására, MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei 46.sz. 1974.; Erős Gyula: Az infláció /általában és árszint és árszintemelkedés/ egyes valutapolitikai összefüggései, MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei. 74.sz. 1977.; Erdős Kálmán: Külföldi /bank/

hitelek igénybevételének hitelmérleg összefüggései és a belső vásárlóerőre gyakorolt hatásuk egyes kérdései, MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei 78.sz. 1978.

103. Bánfi Tamás: Infláció - árszinvonalemelkedés: a külső okok és a társadalmi hatások. Kézirat, 1983. 26.o.

104. Ez persze egy újabb egyszerűsítést rejt magában. Az elsődlegesen a piaci erők hatására le- vagy felértékelődő árfolyam sem tükrözi szükségképpen - még utólag sem - az inflációs ráták eltérését. Így gyakorlatilag sem mutatható ki, hogy az egyes valuták árfolyama vagy legalább az árfolyamváltozás a valuták vásárlóerő paritásának megfelelően változnának. Ennek részletes okait elemzi híres tanulmányában Béla Balassa. V.ö. Béla Balassa: The Purchasing-Power Parities Doctrine: A Reappraisal In: International Finance, Edited: R.N.Cooper, Penquein Books, 2 nd edition, 1971.

105. A kereslet visszafogás kínálat illetve termelés korlátozó és/vagy árfelhajtó szerepét helyezi előtérbe Riesz Miklós. Saját terminológiájának megfelelően a pénzellátás korlátozása ezért még ha az kellőképpen szelektív, akkor sem képes általában a termelési szerkezet hatékony befolyásolására. V.ö. Riesz Miklós: Pénzforgalom és hitel. Tankönyvkiadó, 1970. 396-397.o. ill. részletesebben A szocialista gazdaság pénzügyei. Szerkesztette: Riesz Miklós Tankönyvkiadó, 1982. 182-185.o.

106. Szalkai István: Árfolyam, hitel és költségvetési politika a külső egyensúly javításának szolgálatában. /Általános megközelítés/ PKI. Kézirat, 1981. márc. 21.o.

107. A lejáratú időn belül visszafizethetetlen hitel a veszteségek kumulálódását váltja ki. Ez egyszersmind megkérdőjelezi az adott hitelfelvételi politika ésszerűségét is. Ennek kritériumait részletesen elemzi Pásztor Sára: A külgazdasági

és a fejlesztési politika kapcsolata c. könyvében. KJK. 1983. 142-155.o.

108. A költségvetési hiány okait a hazai közgazdasági irodalom kimerítően - néhol éles vitáktól sem mentesen - tárgyalja. V.ö. Dobrovits Iván: A költségvetés gazdaságtana. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, 1975. 61-72.o.; Hagelmayer István: Költségvetési szufficit és deficit a szocialista gazdaságban, Pénzügyi Szemle, 1976.6.; Kornai János: A hiány. KJK. 1980. 528-548.o.; Kupa Mihály: Jövedelemelosztás - költségvetés - gazdasági folyamatok. KJK. 1980. 131-171.o.; Riesz Miklós: Pénzforgalom és hitel. Tankönyvkiadó, 1980. 65-71.o.; Varga István: Tervezés, mechanizmus, pénzügyek. KJK. 1971. 239-262.o.; Turján Sándor: Adalékok a szocialista költségvetés egyensúlyi helyzetének megítéléséhez. Pénzügyi Szemle, 1976.9.sz.

109. A költségvetési újraelosztás belső növekedési kényszerének átfogó magyarázatát adja Antal László: Fejlődés - kitérővel c. tanulmánya, PKI Tanulmányai 1979.2.sz.

110. V.ö. Hagelmayer István: Az állami költségvetés koncepciója az új fázisban. /Kézirat, az MTA 1984. évi Közgyűlésén elhangzott előadás alapján/.

111. A vitáról tömör összefoglalót nyújt Kupa Mihály I.m.: 134-135.o.

112. A szocialista gazdaság pénzügyei, szerk.: Riesz Miklós, Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 69.o.

113. Szándékosan nem beszélünk a feltételek között a megtakarítási hajlam változásának hatásáról. Mivel a megtakarítás akár készpénz, akár különböző formájú betét alakját ölti, értelmezésünk szerint ilyenkor is betölti a pénzfunkciókat, leginkább persze a felhalmozási eszközét. Ezért a tágan értelmezett pénztömeg részeinek tekinthető, s a megtakarítás minden változása

csökkenése, vagy növekedése a pénz forgási sebességének változásában érhető tetten.

114. Az önfinanszírozásra épülő 68 utáni hazai gyakorlat is részben ezt az utat választotta. A választás kifejezés azt sugallja, mintha itt a tudatosság is szerepet játszott volna. Pedig főként kezdetben tudatosságról alig lehetett beszélni, később pedig a deficit tényezői között ez a tétel mind hátrább került. A finanszírozási-jövedelemszabályozási rendszer és a költségvetési deficit összefüggéseire elsőként és hosszú ideig egyedül a hazai közgazdászok közül Riesz Miklós mutatott rá. V.ö. Riesz Miklós: A bankhitel szerepéről. Közgazdasági Szemle, 1969. 7-8. sz. ill. Pénzügyi rendszerünk működésének néhány tanulsága, Gazdaság. IX. évf. 3.sz. ill. Bognár József - Riesz Miklós - Schmidt Ádám: A költségvetés meghittelezésének néhány monetáris összefüggése. Kézirat, Pénzügykutatási Intézet, 1976. A költségvetési deficitnek ezt a típusát Kupa Mihály "hitelezési" deficitnek nevezi. V.ö. Kupa M.: I;m. 149.o.

115. A költségvetési hiány okairól átfogó képet nyújt Kupa Mihály idézett könyvében. Az általa részletesen elemzett okok közül ún. igazi oknak mi a következőket tekintjük: - az aránytalanul növekvő költségvetési feladatok révén kialakuló hiány, amelyet lehet "tervezési hiány"-nak vagy a túlelosztás egyik megjelenési formájának tekinteni; - az ún. "szabályozási deficit", amely abból ered, hogy a szabályozás képtelen folyamatosan egységes, rugalmas és mégis stabil jövedelem arányokat fenntartó rendszer kialakítására, amelyben a szélesen értelmezett támogatások dinamikája állandóan magasabb az elvonásokénál; - az ún. "egyensúlyi deficit", amely a reálszféra zavaraival mindenekelőtt a külső egyensúlyhiánnyal van szoros összefüggésben. V.ö. Kupa Mihály: I.m. 136-156.o.

116. Kupa Mihály I.m. 138.o.

117. Ha a költségvetés folyó hiánya meghaladja a többi jövedelemtulajdonos önkéntes, pénzbeli megtakarítási hajlandóságát, akkor egyrészt a követett monetáris politika, másrészt a rugalmasan mozgósítható erőforrások függvényében az árstabilitás veszélybe kerülhet, de nem biztos, hogy az áremelkedés bekövetkezik. A jövedelem tulajdonosok szándékolt nagyobb pénzbeli megtakarításait meghaladó költségvetési hiány párosulhat egy restriktív monetáris politikával. Ennek hatására a költségvetési hiány nem képes az összkereslet kiterjesztésére, de arra igen, hogy mindenekelőtt a kamatszínvonal megemelésével a többi jövedelemtulajdonost részlegesen kiszorítsa, eltérítse eredeti szándékától. Ekkor az áremelkedéshez szükséges túlkereslet nem alakul ki. Mégis megkérdőjelezhető egy ilyen fiskális politika több oldalról is. Egyrészt bizonyítani kellene azt, amit meglehetősen nehéz, hogy tudniillik a költségvetési jövedelemújraelosztás növekedése nyomán a kereslet struktúrája egy hatékonyabb termelést segít elő. Másrészt számolni kell azal is, hogy a megváltoztatott jövedelmi struktúrát nem minden ellenállás nélkül veszi tudomásul a társadalom. S harmadrészt figyelembe kell venni azt is, hogy a deficit ténye önmagában is erősíti az inflációs várakozásokat.

Az erőforrások krónikus kihasználatlansága esetén a szándékolt pénzbeli megtakarításokat felülmúló költségvetési hiányon keresztül a monetáris politika hozzájárulhat az összkereslet kiterjesztéséhez, az árszintemelkedés nélkül is. Csakhogy az előbb említett veszélyek ilyenkor is fennállhatnak, sőt bizonyos fokig felerősödnek. A keresletteremtésnek ez a módja nem ritkán vezet a piac értéktétele által alá nem támasztott termelés kiszélesítéséhez. Zárt gazdaság esetén ez könnyen vezethet egy

lassú, de biztos lemaradáshoz. Míg nyitott gazdaságban a visszajelzés gyorsabb, a kereskedelmi mérleg egyensúlyának meg-

bonlása hamar figyelmeztet a súlyos következményekre. Ugyan-
ez a monetáris- és fiskális politika kihasználatlan vagy nem
mozgósítható erőforrások híján egyértelműen inflációhoz és
súlyos gazdasági visszaeséshez, lemaradáshoz vezet.

A kérdéskör hallatlan széles irodalmából itt csak kettőt
emelünk ki: Alexandre Lamfalussy: "Rules Versus Discretion".
An Essay on Monetary Policy in an Inflationary Environment,
BIS Economic Papers, BASLE, No.3. April 1981. és P.A.Sammuelson:
Közgazdaságtan, KJK. 1976. 468-493.o.

118. "Groteszk hely- és időtévesztés ezt a keynesi gon-
dolatmenetet olyan gazdaságban emlegetni, amelyben nem munka-
nélküliség, hanem krónikus munkaerőhiány van, amelyet nem nagy
mozgósítható slack, hanem feszített túlfűtöttség, krónikusan
újratermelő hiányjelenségek jellemeznek." Kornai János: A
hiány. KJK. 1980. 547.o. A pénzülmélet felől közelítve hason-
ló következtetésre jut Hagelmayer István és Kupa Mihály is.
V.ö. Bánfi T. - Hagelmayer I.: I.m. 363-364.o. ill. Kupa M.:
I.m. 138-140.o.

119. A jövedelmezőségi kényszer fontosságát, rendszer-
meghatározó szerepét hangsúlyozza Soós K. Attila. Véleménye
szerint - s pénzügyi szempontból ez vitathatatlan - a válla-
latok helyzetét a jövedelmezőségi kényszer szigorúsága jobban
jellemezi, mint a Kornai János által használt költségvetési kor-
lát. A versenyképes, nyereségesen gazdálkodó vállalatok külső
forráshoz jutási lehetősége, a piac gazdaságban akár ideigle-
nesen, akár véglegesen részvény kibocsátása révén, lényegében
még általános recesszió idején sem ütközik akadályba. Ebben
az értelemben a jó vállalatoknak valóban nincs költségvetési

korlátjuk. V.ö. Soós K. Attila: Gazdasági reformok és rövid távú makroökonómiai szabályozás, MTA KTI Kézirat, 1983. Ötödik kötet. 543-545.o.

120. A piacgazdaságban végzett "... értékelések azt is mutatják, hogy a társadalombiztosítási juttatások ígérete jelentősen csökkenti az egyéni megtakarításokat" Martin Feldstein: The State Budget Deficit and the Aggregate Demand. Journal of Monetary Economics, 1982. 9. 1.p. A nivellált jövedelemelosztás és a kiterjedt szociálpolitika megtakarítási rátát csökkentő hatásait emelte ki Róbert A. Musgrave: Perspectives and Limits of Social Policy in Market Economy c. előadásában. Elhangzott az Állampénzügyi Társaság 1983. évi budapesti Kongresszusán.

121. Ezt a feltételezésünket támasztja alá Soós K.A. sokoldalú, igen alapos elemzése. A tömeges hiányjelenségek ún. keresletmennyiségi magyarázatát kiegészítve, a hangsúlyt elsődlegesen a keresletminőségére, választékára helyezi. Ennek alapján a tömeges hiányjelenségek okát alapvetően a kereslet-kinálat intézményi okokból táplálkozó strukturálisan rugalmatlan alkalmazkodásában látja. A hiánygazdaságban ezért a kereslet elemei közötti tallózás /keresletválaszték/ azaz a kinálat lassú és gyenge alkalmazkodási kényszere a túlkereslet emelkedésekor az erőforrások nagyobb fokú - mennyiségi - kihasználásához vezet. V.ö. Soós K. Attila: I.m. I. kötet, 17 -209.o.

Bár ellenkező előjelű folyamatban, ti. a restriktív természetrajzának felvázolásakor, tehát a kereslet szűkítésének lehetséges hatásait vizsgálva jut hasonló következtetésekre Antal László. A kereslet egyszerű mennyiségi szűkítése a reform utáni tervgazdaságban nem vezet a hiány intenzitásának

csökkenéséhez, sokkal inkább a termelési kapcsolatok lazulását, a kooperáció gyengülését, a hiány és az autarhia fokozását s végső soron a termelés visszaesését váltja ki. V.ö. Antal László: A pénzügyi tervezés és szabályozás konfliktusai /A restriktív természetrajza/. In: A jövő tervezése, a tervezés jövője. Szerkesztette: Juhász András és Morva Tamás. Budapest, 1982. 269-284.o.

122. A hitelkereslet és -kinálat korlátait részletesen elemzi Erdős Péter. V.ö. Erdős Péter: Adalékok... I.m. 57-70.o.; Bánfi T. - Hagelmayer I.: I.m. 262-265.o.

123. Knut Wicksell és nyomában az ún. svéd iskola azt a kamatlábat, amely mellett biztosítható az árszint stabilitása, természetes kamatlábnak nevezi. Ha a tőke természetes hozama - vagyis a profitráta - megegyezik a piaci kamatlábbal, akkor a természetes kamatláb egyúttal egyensúlyi kamatláb is. Amennyiben a piaci kamatláb a természetes vagy egyensúlyi kamatláb /azaz a tőke természetes hozadéka/ alá süllyed, akkor a tőke /beruházási/ javak túlzott keresletének hatására az egyensúly megbomlik és az árszinvonal stabilitása sem tartható fenn. Wicksell és követői is eleve a gazdasági növekedés, tehát a pozitív tőkehozadék feltételezéséből indulnak ki. Ezért annak lehetőségét nem vizsgálják, hogy vajon a stagnálás és visszaesés idején egyáltalán lehetséges-e a piaci kamatlábat olyan alacsony szinten tartani a tőke negatív hozamához képest, hogy az árszint stabilitás tartható legyen. K. Wicksellről és a svéd iskoláról részletesen lásd: Heller Farkas: A közgazdasági elmélet története. I.m.: 412-418.o. Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan története az 1870-es évektől napjainkig, KJK. 1979. 343-355. Phyllis Deane: The Evolution of Economic

Ideas, Cambridge University Press, Cambridge 1978. 164-168.o.

124. A pénz vásárlóerejének és az árszínvonal változás kapcsolatának tisztázásához rögzített árak esetén nagy segítséget nyújtott Zombory Viktória és Balogh Imre egyetemi TDK dolgozata. V.ö. Zombory V. - Balogh I.: Infláció és szocializmus. Kézirat 1983. 20-68.o.

125. Nem kívánunk részletesen foglalkozni a publikált árindexek problémáival. Csupán annyit jegyzünk meg, hogy a statisztikai számbavétel nehézségei, esetenként a statisztika saját lehetőségeinek tudatos korlátozása ellenére, a burkolt áremelés, illetve a statisztikai megfigyelés körén kívül bekövetkező áremelkedés kétséggel rontja a pénz vásárlóerejét is, és emeli az árszínvonalat is. Ebben a körben tehát a reciprok összefüggés továbbra is érvényes, noha igen gyakran az árstatisztika erről nem vesz tudomást. Ezzel a kérdéssel bővebben foglalkozik Kazimierz Laski: The Problem of Inflation in Socialist Countries, Eastern European Economics, New York, 1979. 1-2.; Radnóti Éva: I.m. 59-71.o. és Csikós-Nagy Béla: Uj árforradalom árnyékában. Kossuth Könyvkiadó 1978. 109-118.o.

126. Bánfi Tamás - Hagelmayer I.: I.m. 341.o.

127. A gazdasági mechanizmus fogalmát abban a széles értelemben használjuk, ahogy azt Antal László Fejlődés kitérővel c. tanulmányában meghatározta. V.ö. Antal László: I.m. Pénzügykutató Intézet Tanulmányai 1979.2. 16.o.

128. Részletesen lásd: Antal László - Asztalos László - Surányi György: Inflációellenes árpolitikánk alapvonásai. PKI. Kézirat. 1980.

129. Az indirekt és a decentralizált gazdaságirányítási rendszer különbségét részletesen elemzi Antal László: Gazdaságirányítási rendszerünk a reform után. Pénzügykutató Intézet, Kézirat, 1984. jún.

130. A pénz vásárlóerejének és az árszínvonal kapcsolatának itt leírt értelmezése közel áll Petschnig Mária álláspontjához. V.ö. Petschnig Mária: A pénz értékcsökkenése a szocializmusban. KJK. Budapest, 1983. 22-37.o.

131. V.ö. Asztalos László: Az intézményrendszerünk továbbfejlesztésének kulcskérdései a biztosítás ügyben. /Vitaanyag/ PKI. Kézirat, 1984. május, ill. Asztalos László - Bokros Lajos - Surányi György: Reform és pénzügyi intézményrendszer. Közgazdasági Szemle 1984. 3. sz.

132. Ezt az álláspontot képviseli Csikós-Nagy Béla. Véleménye szerint "A túlkereslet megszüntetése a szocialista országokban szabadabb ármozgással nem érhető el. A visszafogott inflációnak nyílt inflációvá változtatása a rossznak rosszabbal való helyettesítését jelentené. Nem az árakat kell felszabadiítani, hanem a túlkeresletet kell megszüntetni." Csikós-Nagy Béla: I.m. 118.o.

Ehhez hasonlóan itéli meg a túlkereslet és az árszínvonalemelkedés viszonyát Adam Zwass is. Egy olyan gazdaságban, "... amelyben a túlkereslet inherens jellemző, valójában értelmetlen próbálkozás a túlkeresletet az árak emelésével mérsékelni." A.Zwass: I.m. 67.o.

133. Az árrögítés és az elnyomott infláció itt említett káros hatásait a piacgazdaságot vizsgálva Phillip Cogan még egy tényezővel egészíti ki. Az árellenőrzés bevezetése megszakítja az áremelkedés folytonos folyamatát anélkül, hogy az ebben az irányba mutató erőket csillapítaná. Ezáltal az árellenőrzés illetve az ár befagyasztás soha nem következhet be helyes időpontban, és mindig jogtalanul sújtja azokat, akik éppen emelni készültek áraikat. V.ö. P.Cogan: I.m. 46-47.o. A tervgazdaság vonatkozásában ezzel a kérdéssel foglalkozni nem túl gyümöl-

csöző. Nem mintha itt nem volna hasonló hatása az árbefagyasztásnak, illetve annak, hogy az eladók milyen árformákhoz kötöttek. De a tervgazdaságban az árellenőrzés, a kötött árak működtetése a szabály, legfeljebb annak intezitása és aránya módosul időnként.

134. Kornai János: A hiány. I.m. 513.o.

135. U.o. 514.o.

136. Kiindulópontként elfogadható, ha a vállalati szektor költségvetési korlátját differenciálatlanul puhának tekintjük. De már itt jelezni kívánjuk, hogy még az állami vállalatok sem tekinthetők egységesnek ebből a szempontból. A vállalati méret nagyságtól, a termelés profiljától, az export jelentőségétől, a vállalat külső, nem piaci kapcsolataitól nagymértékben függ a költségvetési korlát puhaságának foka. A szűken vett állami szektoron kívül, a szövetkezeteknél, a magánvállalkozásoknál és a második gazdaságban - amely területek a mai magyar gazdaságnak fontos tényezői - még kevésbé tartható a puha költségvetési korlát egységes feltételezése. A magántulajdonban levő kisüzemek és a második gazdaság költségvetési korlátjának és ennek az inflációban betöltött eltérő szerepétől Kornai János is csak a tisztább, egyértelműbb gondolatmenet kedvéért tekint el. V.ö.: Kornai J. I.m. 512.o.

137. U.o. 512.o.

138. Ettől eltérő a helyzet a háztartásoknál, illetve egy piacgazdaság szereplőinél. Az infláció felgyorsulása a piacgazdaságban és a tervgazdaságban a háztartásoknál valóban csökkentheti a pénztartási hajlandóságot, ezzel fokozva a keresletet áruk iránt /persze ilyenkor is csak a konjunktúra függvényében/. A tervgazdaság vállalati szektorában azonban az amúgy is igen alacsony

önkéntes pénzbeli megtakarítást az infláció csak alig-alig befolyásolja.

139. Az itt következő gondolatmenet kialakításában nagymértékben támaszkodtunk Riesz Miklós és Soós K. Attila eredményeire. Riesz Miklós a globális és strukturális túlkereslet hatásainak elválasztásával, Soós K. Attila pedig a keresletmennyiség és a keresletválaszték megkülönböztetésével, valamint a hiány keresletmennyiségi és keresletminőségi magyarázatának elhatárolásával és az utóbbi kidolgozásával alakított ki olyan fogalom és kategóriarendszert, amely jelentősen megkönnyítette a mi elemzésünket is. V.ö. Riesz Miklós: Pénzforgalom és hitel, I.m. ill. Soós K. Attila I.m.: I. kötet.

140. Ezt átütő erővel Antal László fejtette ki elsőként a pénzügyi restriktióról írott tanulmányában. V.ö. Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a reform után. PKI. Kézirat. 1984. jún. 163-180. oldal.

141. Kornai J.: I.m. 512. o.

142. Főként emiatt vonja le Kornai János azt a következtetést, hogy az infláció a mi viszonyaink között a reáloldal alkalmazkodó képességének alacsony szintje, a pénz szerepének elfojtotttsága miatt "sikeresen" szűri ki az infláció előnyeit és őrzi meg annak valamennyi hátrányát. V.ö. Kornai János: Növekedés, hiány és hatékonyság. KJK. 1982. 103. o.

143. J.R.Hicks: A keynesi gazdaságtan válsága. I.m. 426.o.

144. R.Fort: L'inflation, Humanisme et Entreprise. Paris, 1978/4. 15. oldal.

- 1

Irodalomjegyzék

Antal László: Fejlődés kitérővel. Pénzügykutató Intézet
Tanulmányai, 1979. 2.sz.

Antal László: A pénzügyi tervezés és szabályozás konfliktu-
sai /A restriktív természetrajza/ In: A jövő tervezése, a terve-
zés jövője. Szerkesztette: Juhász András és Morva Tamás Bp. 1982.

Antal László: Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a
reform után. Pénzügykutató Intézet. Kézirat. 1984. jún.

Antal László - Asztalos László - Surányi György: Infláció-
ellenes árpolitikánk alapvonásai. Pénzügykutató Intézet. Kéz-
irat, 1980.

Antal László - Surányi György: Az árak emelkedésére ható té-
nyezők. Pénzügykutató Intézet, 1981. Kézirat.

Asztalos László: Az intézményrendszerünk továbbfejlesztésé-
nek kulcskérdései a biztosítás-ügyben. /Vitaanyag/ Pénzügykuta-
tási Intézet, Kézirat, 1984. május.

Asztalos László - Bokros Lajos - Surányi György: Reform és
pénzügyi intézményrendszer. Közgazdasági Szemle, 1984. 3. sz.

Ausch Sándor: Az 1945-46. évi infláció és stabilizáció.
Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1958.

Ács Lajos: A szocialista hitellelmélet néhány kérdése. Közgaz-
dasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961.

Ács Lajos: A szocialista pénz elmélete. Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Balassa, Béla: The Purchasing-Power Parity Doctrine: A
Reappraisal, In. International Finance, Edited R.N.Cooper
Penguin Books, 2 nd edition, 1971.

Bartha József: A pénz forgalmának és mennyiségi számbavételé-
nek monetáris szempontú problémái fejlődésünk jelenlegi szakaszá-
ban. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 1975. 62.sz.

Bauer Tamás: Tervgazdaság, beruházás, ciklusok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Bácskai Tamás: Pénzárú és pénzürték a jelenkori kapitalizmusban. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 1972. 36. kötet

Bánfi Tamás: Valutaárfolyam elmélet és -politika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Bánfi Tamás: Infláció - árszinvonalemelkedés: a külső okok és a társadalmi hatások. Kézirat 1983.

Bánfi Tamás - Hagelmayer István: Pénzelmélet és pénzügypolitika. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.

Bánfi Tamás - Surányi György: Árszinvonalemelkedés vagy/és infláció. Valóság, 1979. 8.sz.

Berend T. Iván - Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Kossuth Könyvkiadó - Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1972.

Bognár József - Riesz Miklós - Schmidt Ádám: A költségvetés meghitelezésének néhány monetáris összefüggése. Kézirat, Pénzügykutató Intézet, 1976.

Bokros Lajos - Surányi György: Egy átmenet programja: a lakásgazdálkodási rendszer reformjának lehetőségei és korlátai. Valóság, 1981. 12.sz.

Bokros Lajos - Surányi György: Versény a valóságban. /Személyes benyomások az angol bankrendszer működéséről. Közgazdasági Szemle. 1983. 10.sz.

Cagan, Phillip: Persistent Inflation- Historical and Political Essays, Columbia University Press, New York, 1979.

Curing Chronic Inflation, edited: Arthur M. Okun and George L. Perry, The Brookings Institution, Washington D. C. 1978.

Csikós-Nagy Béla: Új árforradalom árnyékában, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

Csikós-Nagy Béla: Inflációelmélet és antiinflációs politika
In: Inflációelmélet és antiinflációs politika - Válogatott tanulmányok. Szerkesztette: Csikós-Nagy Béla, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Deane, Phyllis: The Evolution of Economic Ideas, Cambridge University Press, 1978.

Dobrovits Iván: Gondolatok a papirpénz szerepének értelmezéséről. Pénzügyi Szemle, 1964. 8.sz.

Dobrovits Iván: A költségvetés gazdaságtana, Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó, 1975.

Erdős Kálmán: Külföldi /bank/hitelek igénybevételének hitelmérleg összefüggései és a belső vásárlóerőre gyakorolt hatásuk egyes kérdései. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 1978.78.sz.

Erdős Péter: Értékkategóriák a tervgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1959. 1.

Erdős Péter: Adalékok a mai tőkés pénz, konjunktúra-ingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. ill. 1976.

Erdős Péter: Bér, profit, adóztatás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1976.

Erdős Péter - Molnár Ferenc: Infláció és válságok a hetvenes évek amerikai gazdaságában. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.1982.

Erős Gyula: Az infláció /általában az árszint és árszintemelkedés/ egyes valutapolitikai összefüggései. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 1977. 74.sz.

Feldstein, Martin: The State Budget Deficit and the Aggregate Demand, Journal of Monetary Economics, 1982. 9.

Forgács Katalin - Égető Emese: Szocialista egyenlőség az elosztásban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978.

Fort, Robert: L'inflation et le Humanisme et Entreprise, Paris, 1978.4.

Földes Béla: Társadalmi gazdaságtan. Atheneum, Budapest, 1913. I-II. kötet

Földes Károly: Elméleti meggondolások a pénz vásárlóerejéről, Közgazdasági Szemle, 1970. 12.sz.

Friedman, Milton: Free to Choose, Pelican Books, New York 1980.

G. Garvy : The Monetary System and the Payments Flow, In: Socialist Economics, edited: Alec Nove and D.M.Nuti, Penguin Books, 1976.

Gyöngyössy István: A nemzetközi pénzmozgások hatása az érintett országok fizetési mérlegére és belső liquiditására. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 1974. 46.sz.

Hagelmayer István: A külső infláció és a cserearányromlás belső hatásai. Közgazdasági Szemle, 1975. 7-8.sz.

Hagelmayer István: Pénz és pénzpolitika a szocializmusban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Hagelmayer István: A költségvetési szufficit és deficit a szocialista gazdaságban, Pénzügyi Szemle, 1976. 6.sz.

Hagelmayer István: Az állami költségvetés koncepciója az új fázisban. Pénzügykutatási Intézet, Kézirat, 1984.

Hagelmayer István - Boros Imre - Bánfi Tamás: Az aranydeviza-rendszer kudarcai és tanulságai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

Hayek, Friedrich August: The Denationalization of Money, The Institute of Economic Affairs. London, 1976.

Hayek, Friedrich August: New Studies, Routledge & Kegan Paul, London and Henley 1982.

Heller Farkas: A drágaság kérdése elméleti megvilágításban. In: A drágaság, a Magyar Közgazdasági Társaság ankétja, az MKT kiadványa, Budapest, 1912.

Heller Farkas: A közgazdasági elmélet története, Gergely R. Könyvkereskedés, Budapest, 1943.

Heller Farkas: Közgazdaságtan. Németh József Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1921.

Hicks, John Robert: A keynesi gazdaságtan válsága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978.

Hoch Róbert: Fogyasztás és ár. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972.

Husztai Ernő: Néhány gondolat a pénzvolumenről. Bankszemle, 1976. 7.sz.

Husztai Ernő:- Tarafás Imre: A monetáris folyamatok főbb vonásai 1968-78. Kézirat, 1979.

Jdkovec, J.V.: Árak a tervgazdaságban. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1976.

Jánossy Ferenc: Egy evolúciós alternatíva. Valóság, 1982.2.

Kalecki, Michal: A tőkés gazdaság működéséről. Válogatott tanulmányok 1933-1970. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.

Káldor, Nicolas: Inflation and Recession in the World Economy, The Economic Journal, 1976. 12.

Keszthelyi Máté: Árleszállítás a Szovjetunióban, áremelkedés a kapitalista államokban. Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle, 1951. 3.sz.

Keynes, John Maynard: A Tract on Monetary Reform, London, 1924.

Keynes, John Maynard: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1965.

Komlós, John: Az osztrák-magyar "közös piac". Valóság, 1983.5.

Kopátsy Sándor: A pénzügyi egyensúly értelmezése és a gazdaság pénzigénye, Kézirat, 1975.

Kornai János: A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.

Kornai János: Növekedés, hiány és hatékonyság. /A szocialista gazdaság egy makrodinamikai modellje/ Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Kozlov, G.A.: A pénz és pénzforgalom elmélete. Pénzügyminisztériumi Könyv és Lapkiadó Vállalat, Bp. 1951.

Közgazdasági Enciklopédia I-III. kötet. Atheneum, Bp. 1929.

Kupa Mihály: Jövedelemelosztás - költségvetés - gazdasági folyamatok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1980.

Lamfalussy, Alexandre: "Rules Versus Discretion". An Essay on Monetary Policy in an Inflationary Environment, BIS Economic Papers, Basle, 1981. No. 3.

Laski, Kazimierz: The Problem of Inflation in Socialist Countries, Eastern European Economics, New York, 1979. 1-2.

Luxemburg, Rosa: A tőkefelhalmozás, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Marx, Karl: A tőke I-III. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1974.

Marx, Karl: A politikai gazdaságtan birálatához. MEM. Bp. 1965. 13. kötet.

Mátyás Antal: A polgári közgazdaságtan története az 1970-es évektől napjainkig, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979.

Musgrave, Robert A.: Perspectives and Limits of Public Finance for the Financing of Social Policy in Market Economy, Nemzetközi Állampénzügyi Társaság 1983. évi Budapesti Kongresszusára benyújtott kézirat.

Nove, Alec: An Economic History of the USSR. Pelican Books, 1982.

Pásztor Sára: A külgazdasági és a fejlesztési politika kapcsolata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

Petschnig Mária: A pénz értékcsökkenése a szocializmusban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

Péteri György: Nemzetközi likviditás és nemzetgazdasági szempont a magyar monetáris politikában 1924-1931 között. Közgazdasági Szemle. 1980. 10. sz.

Popovics Sándor: A pénz sorsa a háborúban. MTA kiadása, Bp. 1929.

Radnóti Éva: A kúszó infláció elméleti problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1974.

Ránki György: Inflation in Post-World War I. East-Central-Europe. Kézirat, 1982.

Riecke Werner: A lakossági megtakarításokról. Pénzügykutatói Intézet, Kézirat, 1983.

Riesz Miklós: A bankhitelek szerepéről. Közgazdasági Szemle, 1969. 7-8.sz.

Riesz Miklós: Pénzügyi rendszerünk működésének néhány tanulsága. Gazdaság, IX. évf. 3.sz.

Riesz Miklós: Pénzforgalom és hitel. Tankönyvkiadó, Bp. 1980.

Robinson, Joan: Imperfect Competition, Economic Journal, 1953. 9.

Robinson, Joan: Contributions to Modern Economics. Basil Blackwell, Oxford 1979.

Samuelson, Paul: Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1976.

Schumpeter, Joseph A.: A gazdasági fejlődés elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.

Soós Károly Attila: Gazdasági reformok és rövid távú makro-ökonómiai szabályozás, MTA Közgazdaságtudományi Intézet Kézirat I-VI. kötet, 1983.

Stewart, Michael: Keynes and After, Pelican Books, 1973.

Surányi György: A pénz képviselői értéke és az árszint változása. I-II. Pénzügyi Szemle 1978. 7. és 8-9.sz.

Szabó Katalin - Szegő Szilvia: Három tézis a monopol árakról.
Közgazdasági Szemle, 1982. 10.sz.

Szajáni Béla: 1. A pénzteremtés mechanizmusa és mennyiségi szabályozásának módszerei. 2. Az infláció, a stabilizálás, valamint a monetáris /és "fiskális"/ konjunktúra befolyásolás főbb kérdései. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei, 1976. 64.sz.

Szalkai István: Árfolyam-, hitel- és költségvetési politika a külső egyensúly javításának szolgálatában. /Általános megközelítés/ Pénzügykutató Intézet. Kézirat, 1981.

Szalkai István: Nemzetközi valutarendszer - tőkés gazdaságpolitika. In: Botos Katalin - Patai Mihály - Szalkai István: Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.

Szamuely László: Az első szocialista gazdasági mechanizmusok, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1971.

Szegő Szilvia: Az infláció elméleti kérdései a fejlett tőkés országokban. A külkereskedelem, az árszinvonal és a valuta árfolyamának általános összefüggései. MNB Közgazdasági Főosztály Közleményei. 1971. 27.sz.

Szegő Szilvia: A modern gazdaság inflációs folyamatainak természetéről. Közgazdasági Szemle 1972. 7-8.sz.

A szocialista gazdaság pénzügyei. Szerkesztette: Riesz Miklós, Tankönyvkiadó, Bp. 1982.

Tarafás Imre: Az infláció monetáris elméletéhez. Közgazdasági Szemle, 1973. 10.sz.

Tenner György: Adalék a marxista újratermelési elmülethez. /Kísérlet Joan Robinson növekedési elmületének marxista adaptációjára/ Kandidátusi értekezés, Bp. 1975.

Turján Sándor: Adalékok a szocialista költségvetés egyensúlyi helyzetének megítéléséhez. Pénzügyi Szemle, 1976. 9.sz.

Varga Jenő: A drágaság. In: A drágaság, a Magyar Közgazdasági Társaság Ankétja, MKT kiadványa. Bp. 1912.

Varga Jenő: a pénz uralma békében és bukása háborúban. Népszava Kiadó, Bp. 1919.

Varga István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1964.

Varga István: Tervezés, mechanizmus, pénzügyek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1971.

Változások és válságok a gazdaságban. Tanulmányok Varga István emlékezetére. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1982.

Zala Júlia: Elkerülhető-e a pénzérték csökkenése a szocialista tervgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1977. 4.sz.

Zelkó Lajos: Vállalatelmélet és politikai gazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1978.

Zombory Viktória - Balogh Imre: Infláció és szocializmus. Egyetemi TDK dolgozat, 1983.

Zwass, Adam: Money, Banking & Credit in the Soviet Union & Eastern Europe. M.E.Sharpe inc. White Plains, New York, 1979.